

HERMANN RÓBERT

Egy visszhangtalan Petőfi-kézirat: a *Históriai jegyzetek**

A magyar irodalomtörténet-írás az elmúlt több mint másfél évszázadban rengeteget foglalkozott Petőfi életpályájával, s Kerényi Ferencnek köszönhetően ma már megbízható kritikai életrajzzal rendelkezünk a költő pályafutásáról.¹ Lírájáról tanulmányok tucatjai születtek, s a korábbi életrajzi munkák (különösen 1945 előtt) elsősorban a költővel, s nem a közéleti emberrel foglalkoztak. Tekintélyt parancsoló nagyságú lírai életműve – különösen annak fényében, hogy mennyi idő alatt született – máig csodálatba ejti a kutatókat és a laikusokat egyaránt. Nem véletlen, hogy eddig három kísérlet is történt a teljes életmű kritikai kiadására.

Prózai munkássága azonban jóval kevesebb figyelmet kapott. Elbeszélő munkái és fordításai nemigen keltettek különösebb érdeklődést. Kerényi Frigyeshez intézett, eleven hangvétellű úti leveleinek gyűjteménye máig is a magyar útleíró irodalom egyik legkiemelkedőbb alkotása. Közéleti prózája már nagyobb figyelmet keltett, így a *Lapok Petőfi Sándor naplójából* című, az emlékirat, a napló és a hírlapi cikk műfajait elegyítő röpiratát, legalábbis annak a március 15-ei forradalmat megörökítő részét minden általános iskolát végzett magyar ember hallotta vagy olvasta. A Pesti Hírlap, majd a Közlöny szerkesztőségéhez intézett tábori levelei pedig a korabeli haditudósítások legjobb darabjai közé tartoznak.

Petőfi 1848–1849. évi politikai prózája csaknem összefüggő képet ad a forradalom és szabadságharc másfél évéről. A *Lapok Petőfi Sándor naplójából* a márciusi forradalom előzményeitől április végéig reflektál az eseményekre, a korban kiadott és kéziratban maradt hírlapi cikkek az 1848. tavaszi és nyári belpolitika jelentős kérdéseivel foglalkoznak; szabadszállási választási vereségének dokumentumai pedig az első népképviselői országgyűlési választások egyik, félig-meddig tipikus válfaját mutatják be. Petőfi eleven volt az igény az általa átélt események megörökítésére, mégis, a *Lapok*...-on kívül más, az eseményeket folyamatukban áttekintő munkát nem ismerünk tőle.

Ennek az áttekintő igénynek a bizonyítéka a költő egy rövid, 1887-ig kiadatlan, először Baróti Lajos által közreadott fogalmazványa, a *Históriai jegyzetek*.² A kritikai kiadás jegyzetei szerint „Petőfi ezeket a naplótöredékeket 1849-ben, iratainak rendezése során, Debrecenben vagy Mezőberényben írhatta össze elszórt, vázlatos jegyzeteiből,

* A szerző a Hadtörténeti Intézet és Múzeum parancsnokának tudományos helyettese, a Károli Gáspár Református Egyetem egyetemi tanára.

1 KERÉNYI Ferenc, *Petőfi Sándor élete és költészete: Kritikai életrajz*, Bp., Osiris, 2008 (Osiris Monográfiák).

2 PETŐFI *Ujabb reliquiái 1838–1849*, gyűjt. BARÓTI Lajos, kiadja a Kisfaludy-Társ., Bp., Franklin-társ., 1887, 3–6.

melyeket a márciusi napoktól kezdve, közvetlenül az események hatása alatt készített. Első darabjuk több ponton mintegy kiegészíti a költő nyomtatásban megjelent naplóját [...], a harmadik pedig eredetileg talán az elmaradt folytatás számára készült. A többi négy folytatás a kormány Debrecenbe költözésének idejéről való, ezek eredetije a költő 1849. januári debreceni tartózkodása alatt keletkezhetett.” A kéziratot a költő „az írás jellegének, a tinta színének különbségeiből” megállapíthatón négy szakaszban írta le. Ugyanakkor feltűnően nagy a Petőfinél amúgy ritka elírások száma.³ A kritikai kiadás mindezek alapján a szöveget a Bimmel folytatott párbeszéd szintén datálatlan, de nagy valószínűséggel 1849 áprilisában keletkezett lejegyzése és a honvéd őrnagyi rangról lemondó okirat (1849. május 28.) közé illesztette be.⁴

Ezzel szemben Martinkó András a költő prózai munkásságát feldolgozó monográfiájában úgy vélekedett, hogy „a jegyzetek datálása nem térhet el sokban a tényleges időponttól”. Martinkó ezért a művet Petőfi prózai műveinek és levelezésének általa kiadott népszerű változatában az 1849. január 9-én Debrecenben írott újságcikk és a Kossuth Lajoshoz intézett január 13-ai beadvány közé helyezte.⁵

A kézirat hat bejegyzést tartalmaz, nem kronológiai rendben. Az első 1848. március 15–16. eseményeire vonatkozik, a második 1849. január elején (valószínűleg január 9. körül) keletkezett. A harmadik az első népképviselői országgyűlés 1848. július 5-ei megnyitóját örökíti meg, a negyedik Perczel Mór és az Országos Honvédelmi Bizottmány 1849. január eleji konfliktusáról, az ötödik a képviselőház 1849. január 12-ei üléséről, végül a hatodik a székesfehérvári királysírok előkerüléséről számol be, ami 1848. december első felében történt. A kronológiai szempontból első bejegyzés (1848. március 15–16.) a kéziratban is elsőként szerepel, a kronológiai utolsó 4–5. bejegyzést viszont egy 1848. december eleji feljegyzés követi. A hat feljegyzésből a költő hármat datált és hármat nem; további érdekesség, hogy a feljegyzések közül három 1848., három pedig 1849. évi eseményre vonatkozik. Noha a feljegyzések időhatára összesen tíz hónapra terjed ki, ebből összesen csak négy hónapról (március, július, december, január) találunk bejegyzést, s például 1848 őszéről semmifajta értékelést nem olvashatunk.

A „mű” joggal állítható párhuzamba a *Lapok Petőfi Sándor naplójából* című prózával. Míg azonban az napló, visszaemlékezés, publicisztika sajátos, a nyilvánosságnak szánt elegye, a *Históriai jegyzetek* tudósítások és hírek, híresztelések személyes reflexiókkal kísért, nem a nyilvánosságnak szánt keveréke. Benne van a végleges kidolgozás lehetősége, de maga a csoportosítás is esetleges.

Az irodalomtörténészek többsége nem méltatta különösebb figyelemre ezt a „művet” – s a történészek is alig. Dienes András egyáltalán nem említi a *Petőfi a szabadságharcban* című monográfiájában. Igaz, ez 1848. szeptemberi események elmondásával kezdődik, de a szerző a négy, 1848. december–1849. januári bejegyzéssel sem foglalko-

3 PETŐFI Sándor *Vegyes művei: Útirajzok, naplójegyzetek, hírlapi cikkek és egyéb prózai írások*, s. a. r. V. NYILASSY Vilma, KISS József, Bp., Akadémiai, 1956 (Petőfi Sándor Összes Művei, 5; a továbbiakban: PSÖM 5), 240.

4 Uo., 141–142.

5 MARTINKÓ András, *A prózáiról Petőfi és a magyar prózastílus fejlődése*, Bp., Akadémiai, 1965 (Irodalomtörténeti Könyvtár, 17), 478, 61. jegyzet.

zik. Hatvany Lajos egy, Kerényi Ferenc szintén egyetlen alkalommal hivatkozik rá. Nem említi a művet a Petőfi katonapályáját összefoglaló legutóbbi munka sem.⁶

Az egyetlen érdemi kivétel Martinkó András *A prózaíró Petőfi* hasábjain. Szerinte ezek „[v]alóban jegyzetek; nem az események időbeli vagy fontossági sorrendje a döntő, inkább felvillanó jelenetek, színek, hangok és feltoluló hallomások, mendemondák papírra vetése. – Csak egy valami friss, naplószerű, élő, hiteles és mai, a mindenkori és az 1848-as Petőfié: a jelenetezés és a cselekvő beszélő portrék drámaisága egyrészt, az érzelmi visszahatás s ezzel kapcsolatban a megszínesedő, vérrel telítődő stílus másrészt.”⁷

A költő debreceni tartózkodásaival foglalkozó legutóbbi munka közli a teljes szöveget és a kézirat fényképmásolatát, de meglehetősen lapos kommentárral.⁸ Érdekes, hogy az 1848. március 15–16-ai tudósítást Lukácsy Sándor sem vette fel a „nagy nap” elbeszélő forrásait közreadó gyűjteményes munkájába.⁹ A történészek közül Spira György hivatkozott többször az írásra – igaz, ezek nem mindegyikében volt köszönet.

Az alábbiakban az egyes bejegyzések értelmezését és hátterük feltárását próbálom meg elvégezni.

A nagy nap

1848 március 15-én egész nap esett az eső... az ég a megszületett szabadságot keresztele. Szekrényesi városkapitány azt kérdezte Landerertől, kell-e katonaság? Landerer azt felelte, nem. Délután a városház teremében Nyári és Klauzál táblalibráskodtak, a rend, a rend! volt minden második szavok. Az a hír terjedt, hogy katonaság jön, senki sem ijed meg, azt kiabálják, fegyvert! A helytartótanács előtt Klauzál szónokolt; a forradalom küldte, s oly alázatosan és reszketve hebegett, mint tanítója előtt az iskolás fiú; ha lenn az udvaron és utcán 20000 ember nem kurjogat, kidobták volna, azt gondolván, hogy talán kéregető armer Reischer [szegény utazó]. Tancsicsot a színházba vitték, onnan jött a városházához, s köszönetet rebegett. A helytartótanácsnak küldött válaszműny állandóan megmarad, másnap 16-kán Irányi ezt forradalmi válaszműnynek találja mondani, Nyári hevesen, csaknem dühösen protestál minden forradalmi szó ellen, tagadja, hogy ez forradalom. 16-kán a város kivilágítva. Rendkívüli néptömeg; példátlan rend és öröm.

6 DIENES András, *Petőfi a szabadságharcban*, Bp., Akadémiai, 1958 (Irodalomtörténeti Könyvtár, 3); HATVANY Lajos, *Így élt Petőfi*, s. a. r. KISS József, Bp., Akadémiai, 1967, II, 587 (1849. jan. 12.); KERÉNYI, i. m., 367 (1848. márc. 16.); KEDVES Gyula, RATZKY Rita, *Csataterek Petőfije: Dokumentumok, Petőfi-művek hadtörténeti és irodalomtörténeti-poétikai elemzésekkel*, Bp., Timp, 2009 (Timp-Militaria, 11).

7 MARTINKÓ, i. m., 476–477.

8 „Petőfi megdöbbenve tapasztalta, hogy ilyen súlyos politikai helyzetben a képviselőknek még van kedve kártyázni és szórakozni. Felháborodásának hangot is ad a Históriai jegyzetek címmel e napokban megkezdett munkájában, amelyben naplószerűen kívánta megörökíteni a forradalom és szabadságharc fontos eseményeit. A feljegyzések személyes vonatkozásaiból és kevert kronológiájából arra következtethetünk, hogy Petőfi ezeket a jegyzeteket valami más művébe akarta bedolgozni.” VÁRHELYI Ilona, *Hej, Debrecen, ha rád emlékezem... (Petőfi Debrecenben)*, Debrecen, 1999 (Hajdú-Bihar Megyei Múzeumok Közleményei, 54), 126–129, itt: 126.

9 *Ez volt március 15-e: Kortársak írásai a forradalomról*, közzét. LUKÁCSY Sándor, Bp., Minerva, 1989.

Az első mondat az egész napos esőt emeli ki (a „naplóban” csak a múzeumi népgyűlés kapcsán említi),¹⁰ s összeköti azt a megszületett szabadság keresztelésének képével. Ennek párhuzama megtalálható a „naplóban” is.¹¹ Érdekes módon mellőzi a délelőtti események felidézését, akárcsak a délutáni, Múzeum előtti nagygyűlést is. Feljegyez viszont néhány olyan adatot, amelyek nem szerepelnek a nyomtatásban közreadott „naplóban”. Ilyen a Szekrényesi városkapitány Landerer Lajoshoz intézett kérdésére és Landerer válaszára vonatkozó rész. (Megjegyzendő, hogy Szekrényesi nem említi ezt a másnap a bécsi udvari rendőri és könyvvizsgáló hivatalnak írott jelentésében.)¹² Mindkét feljegyzésben megtalálható a katonaság beavatkozásával kapcsolatos álhír és annak hatása – a felidézett hangulat tekintetében nincs érdemi eltérés. Míg a naplóban Nyáry Pál és Klauzál Gábor városbírói szónoklatainak említése semleges, és inkább csak az azokat kísérő zajt emeli ki,¹³ a feljegyzésben már a radikális forradalmár indulata tükröződik a forradalmi eseményeket békés mederben tartani akaró liberális nemesekkel szemben. Klauzál megkapja a magáét a Helytartótanáccsal folytatott tárgyalások kapcsán is: a napló a Helytartótanács tagjainak ijedtségét emeli ki,¹⁴ a *Históriai jegyzetek* már a kéregető szegény utazóként, alázatosan szónokló Klauzálról fest humorisztikus képet. De a kiszabadított Stancsics/Táncsics sem jár sokkal jobban. A napló a kiszabadítás diadalmas jelenetét idézi meg,¹⁵ a *Históriai jegyzetek* a köszönetet rebegő kiszabadított rabét.

A március 16-ai feljegyzés megint a forradalmárok és a törvényességen őrködő nemesi liberálisok ellentétét mutatja meg egy pillanatképpen. Érdekes, hogy Nyáry Pál itt is negatív színben tűnik fel. A konkrét esetről egyedül Petőfi emlékezik meg, a másik főszereplő, Irányi Dániel munkájában nem találjuk nyomát a konfliktusnak.¹⁶ Petőfi azonban még öt nappal később, március 21-én Aranyhoz írott levelében is visszautal az esetre, igaz, Nyáry Pál nevének említése nélkül:

10 „A szakadó eső dacára mintegy 10.000 ember gyűlt a muzeum elé...” PSÖM 5, 82.

11 „Jó éjszakát, szép csecsemő... szép vagy te, szebb minden országbeli testvéreidnél, mert nem fürödtél vérben, mint azok, téged tiszta örömkönnyek mostak; és bölcsöd párnái nem hideg, merev holttestek, hanem forró, dobogó szívek.” *Uo.*, 78.

12 Közli SPIRA György, *A nagy nap = Petőfi és kora*, szerk. LUKÁCSY Sándor, VARGA János, Bp., Akadémiai, 1970, 354–355; *Petőfi-adattár*, III, *Petőfi-okmányok, függelék (családi adatok, pótlások az I. és II. kötethez, gyűjt.*, s. a. r., jegyz. Kiss József, Bp., Akadémiai, 1992 (A Magyar Irodalomtörténetírás Forrásai, 15), 91–92.

13 „[...] Nyáry Pál és Klauzál tovább beszéltek egy óránál, anélkül, hogy beszédeikből egy-egy töredék mondatnál többet hallottunk volna”. PSÖM 5, 83.

14 „A nagyméltóságú helytartó tanács sápadt vala és reszketni méltóztatott, s öt percnyi tanácskozás után mindenbe beleegyezett.” *Uo.*

15 „Stancsics börtönajtaja megnyílt. A rab író diadallal hozta át a töméntelen sokaság Pestre.” *Uo.*

16 IRÁNYI Dániel, Charles-Louis CHASSIN, *A magyar forradalom politikai története 1847–1849*, ford. SZOBOSZLAI Margit, s. a. r. SPIRA György, Bp., Szépirodalmi, 1989, I, 145–146. (Az eredeti francia nyelvű kiadás: DANIEL IRÁNYI, Charles-Louis CHASSIN, *Histoire politique de la Révolution de Hongrie 1847–1849: Première Partie, Avant la guerre*, Paris, 1859.) Érdekes, hogy a szövéletnek nincs nyoma a forradalom történetéről megjelent kortársi munkák egyikében sem. Közli őket LUKÁCSY, *Ez volt március 15-e, i. m.* Az afférnak Petőfi feljegyzése az egyetlen ismert forrása. Lásd erre SPIRA György, *A pestiek Petőfi és Haynau között*, Bp., Enciklopédia, 1998, 32.

Sokan el akarják mozgalmainktól a nevet díspótálni, és miért? mert vér nem folyt. Ez csak dicsősége a dolognak, de a dolgot nem változtatja meg. Én forradalomnak tartok minden erőszakos átalakulást; márpedig mi erőszakkal vívtuk ki a sajtószabadságot és Stancsics kibocsáttatását. Hogy ellenszegülés nem történt, ez csak azt mutatja, hogy az ellen vagy teljesen átlátta tehetetlen gyöngeségét, vagy gyáva volt megtámadni bennünket.¹⁷

Az utolsó kép a március 16-án kivilágított városé, a példátlan rendé és öröme. Ezt a napló március 15-ei része nem említi – visszatér viszont rá április 19-én, ezúttal rosszalló hangvétellel.¹⁸

A nemzetgyűlés megnyitása

1848. Július 5. A nemzetgyűlés megnyitása. Gyönyörű felhőtlen nyári reggel. Minden utcán néptenger. A Dunaparton sorkatonaság és nemzetőrség. A karzatok tömve. A követek nagy része ünnepi ruhában, de nem ünnepélyes arccal. A teremben háttal a Duna felől az elnökszék, ez alkalomra fölfejkötözve bíbor mennyezettel István fűg számára. Az elnökszék előtt alantabb a tribün, homlokán Magyarország címere a koronával. Tizenkettőkor megdördültek az ágyuk, jött István herceg, „Magyarország regenerátora”, mint a Pesti Hírlap állította. Mikor a miniszterek lépegettek a terembe, az éljenezni kezdőket lepisszegették, csak Kosut beléptével harsant meg az éljen. Szemere Bertalan öltözte legcifrább, Deáké legegyszerűbb. Mikor István jött a hidon, a nemzetőrök a „Gott erhalté”-t muzsikáltak.

A beszámoló a szemtanúé – aki már olvasta a Pesti Hírlap vonatkozó tudósítását.¹⁹ Érződik némi távolságtartás a megörökített személyekkel szemben: István nádor „epitheton ornans”-ának említése enyhén ironikus, amit jól kiegészít az utolsó mondat a császári himnusz eljátszásáról. Deák alakjának megörökítésénél némi rokonszenvedés csillan meg, Szemerénél inkább idegenkedés. A Deák iránti rokonszenvet magyarázhatja az, hogy ő fogadta a Petőfi választási megbuktatása ellen tiltakozó kiskun választókat.²⁰

Bizonyos, hogy itt is az események közvetlen hatása alatt keletkezett bejegyzéssel van dolgunk: a költő egyelőre bizakodni látszik.²¹ Nincs nyoma annak a kormányelle-

17 Petőfi – Arany, Pest, 1848. márc. 21. = PETŐFI Sándor *Levelezése*, s. a. r. KISS József, V. NYILASSY Vilma, H. TÖRÖ Györgyi, Bp., Akadémiai, 1964 (Petőfi Sándor Összes Művei, 7; a továbbiakban: PSÖM 7), 136–137, itt: 136.

18 „Március 16-kán az előbbi nap tiszteletére a két főváros kivilágítva... néhány nappal utóbb fáklászene Klauzálknak, Nyárinak stb... aztán fáklászene Veselényinek, Eötvös Józsefnek stb... később Batthyányi, Kossuth, Szécsenyi megérkezésekor a két főváros kivilágítva... tennap ismét a nádor tiszteletére kivilágítás és mindenféle cerimonia. Mennyi ünnep egy hónap alatt! vigyázatok, hogy ezek után a fényes éjek után sötét napok ne következzenek.” PSÖM 5, 86.

19 Pesti Hírlap, 1848. júl. 6., No. 100., 623–624. A tudósításban a Petőfi által említett fordulatot nem találtam.

20 Lásd erre Petőfi 1848. jún. 27-ei hírlapi nyilatkozatát, közli PSÖM 5, 110.

21 Petőfinek a népképviselői országgyűléssel kapcsolatos várakozásaira: SPIRA György, *Petőfi a képviselőház karzatán* = S. Gy., *Jöttányit se a negyvennyolcból!*, Bp., Gondolat, 1989, 124–137.

nes indulatnak, amely az 1848. augusztus 10-én írott cikkét²² vagy az Arany Jánoshoz augusztus 16-án írott levelet jellemzi. Utóbbiban éppen a miniszterekkel kapcsolatban olvashatjuk a megdöbbenő sorokat: „Én hiszem, hogy egy roppant forradalom előestéjén vagyunk, s tudod, nekem nincsenek vak sejtelveim. Akkor aztán első dolgunk egy óriási akasztófát állítani, s rá 9 embert!”²³

A korona Debrecenbe szállítása

1849. A koronát a vasúton el akarták lopni. Szolnok helyett Vácra indult a vonat, hol Simuncsot lenni hallották. Palota táján vette észre egy utazó, hogy Vácra mennek, s úgy fordították vissza a von[atot]. Éjfél volt, a vonat ablakai a hidegtől be voltak fagyva. – A debreceni utban fölfordult a szekér, mely a koronát hozta. – A követek Pesttől Debrecenig mindig kártyáztak, s itt, akikkel legelőször találkoztam, arról értekeztek fülem hallatára, hogy a ferblit sántával vagy sánta nélkül jobb-e játszani? azon pillanatban, midőn a Pest melletti eldöntő csata hírért vártuk, midőn a nemzet az élethalál-perceket élte! ilyen elaljasodást alig mutat a világtörténet.

Ez a feljegyzés egyike a legérdekesebbeknek, s a költő kiváló tájékozottságáról árulkodik. 1848. december 30-án, tehát még azelőtt, hogy a Perczel Mór hadteste által aznap Mórnál elsenvedett vereség híre megérkezett volna a fővárosba, Kossuth saját kezű rendeletben utasította Bónis Samu szabolcsi képviselőt, hogy Ürményi Ferenc báró koronaőrrel együtt gondoskodjon a koronázási ékszerek Debrecenbe szállításáról. „Az ellenség közeledvén a főváros felé, s a csatáknak kimenetele Isten kezében lévén, a kormány kötelességének tartja a koronát minden esetre biztosítani” – írta. Ha Ürményi ezt valamilyen okból nem tehetné, Bónis egyedül intézkedjen az ügyben.²⁴

Bónis, aki feleségével együtt Budán lakott, a rendeletet december 31-én reggel 8 órakor kapta.²⁵ Ő maga Ürményihez sietett, akitől átvette az ékszereket. Közben Bónis felesége, Darvas Erzsébet Kossuthot kereste meg Pesten, hogy megbeszélje vele az elszállítás részleteit. Kossuthnál éppen tanácskozás volt (valószínűleg az Országos Honvédelmi Bizottmány ülészetett a Perczel-hadtest móri veresége következtében előállt

22 Közli PSÖM 5, 112–115. A datálatlan cikktörödéket lásd *uo.*, 116–117.

23 Petőfi – Arany, Pest, 1848. aug. 16. = PSÖM 7, 165.

24 A Bónis Samunak a korona elszállításáról adott rendeletet közli: *A korona kilenc évszázada*, szerk. KATONA Tamás, Bp., Magyar Helikon, 1979 (Bibliotheca Historica), 292. Kossuth ugyanezen a napon utasította Duschek Ferenc pénzügyi államtitkárt, hogy az ország pénztárát és a bankjegynyár felszerelését még dec. 31-én szállíttassa Debrecenbe. Vö. „Barátja, Kossuth”: *Forráskiadvány Kossuth Lajos Hadtörténelmi Levéltárban és Hadtörténeli Múzeumban őrzött irataiból*, szerk. SOLYMOSI József, Bp., Petit Real, 2003, 27–28.

25 Bónisné szövegében nem említ dátumot, csupán általánosságban szól az országgyűlés dec. 31-ei üléséről, amelyben a kormány javaslatára az országgyűlés Debrecenbe költözéséről szölk. Miután azonban Kossuth rendelete dec. 30-ai dátumú, valószínűsíthető, hogy Kossuth ezt este hat óra után, de éjfél előtt írta, tehát azt követően, hogy megkapta Bem jelentését Kolozsvár felszabadításáról, ill. mielőtt értesült volna Perczel Mór hadtestének móri vereségéről.

helyzetről), de Kossuth behívatta Bónisnét is, aki felajánlotta, hogy a saját kocsijukon szállítják ki a koronát a Váci úton lévő vasútállomásra, amit Kossuth elfogadott. Kossuth ezután kíséretként mellé rendelt egy magas rangú katonatisztet, s intézkedett, hogy a Lánchíd végénél lévő gödröt temessék be. Elképzelhető, hogy a Bónisnétől kapott információk alapján („A Lánchídnál a közlekedést illetőleg nagy rendetlenség van az oda tolyongó nép s kocsik miatt”) utasította Kiss Miklós alezredest, a budai nemzetőrség parancsnokát a rendetlenségek megszüntetésére.²⁶

Ezt követően Bónisné a kocsival átment Budára, ahonnan Bónis tizenkét gránátos kíséretében a Lánchídon áthozta Pestre, majd a vasútállomásra vitette a koronázási ékszereket tartalmazóládát. Itt felrakatta a ládát a szolnoki szerelvényre, s gondoskodott őrzéséről. Bónisné emlékirata szerint a vonat indulása előtt egy ismeretlen felszólította Bónist, hogy inkább Vácnak szállíttassa az ékszereket, s ott adja át Ferenc Józsefnek, majd hozzátette: „Százezrekről rendelkezhetne”. Mire Bónis pisztolyt húzott elő a zsebéből, s így szólt: „Ha valami akadály lenne menetelemben, az úr az életével játszik.” Az illető erre megszeppent, s „tréfára fordítá a beszélgetést”.²⁷

A ládát Szolnokon ismét kocsira rakták, s úgy szállították Debrecenig. A koronát szállító szekér előtt és mögött egy-egy szekér haladt, amelyen a kirendelt gránátosok ültek. Egy ízben a kocsi feldőlt, s a láda a méternyi magas hóba zuhant. A kísérő hadnagy a fején, egy gránátos a karján sérült meg.²⁸

A korona Debrecenbe érkezését megelőzte a híre: 1849. január 5-én Molnár Péter római katolikus prépost és plébános levelet intézett a városi honvédelmi bizottmány elnökéhez, amelyben arra hivatkozva, hogy „anyaszentegyházunk szokása szerint a szent ereklyéknek valamely helyrei bevitelek harangoztatni szokás”, kérte, hogy ha a szent korona a városba szállíttatna, „e körülményről a bizottmány értesíteni kegyeskedjék, hogyha netalán e kegyelethől eredő cselekmény a bizottmánynak kedve ellen nem volna, én kötelességemet teljesíthessem”. A városi hatóság nem válaszolt a beadványra, s a korona Debrecenbe érkezéséről a sajtó sem számolt be.²⁹ A megérkezés konkrét időpontját sem ismerjük, legfeljebb Gyurits Antal beszámolója alapján feltételezhetjük, hogy még január 5-én vagy 6-án érkezett meg a korona az ideiglenes fővárosba.³⁰

26 Közli HERMANN Róbert, *Kossuth Lajos és az Országos Honvédelmi Bizottmány kiadatlan iratai 1847–1848*, Száz, 136(2002), 1381.

27 BÓNIS Sámuelné DARVAS Erzsébet, *1847-től 1856-ig = Elmúlt idők emlékeiből*, szerk. KORÁNYI Sándor, Bp., Kir. M. Egyetemi Nyomda, é. n. [1929], 39–42. A vonatkozó részletet közli KATONA, i. m., 275–277.

28 [GYURITS Antal], *Menekvés Debreczenbe az 1849. év kezdetén: Történeti rajz*, Pest, Landerer és Heckenast, 1850 (reprint kiadás: MÁV Rt., 1998), 53–54. Ez a kiadvány név szerint említi Bónist mint „polgári koronaőrt”.

29 Közli SZABÓ István, *A szent korona Debreczenben = Debreczeni Képes Kalendárium az 1935-ik közönséges esztendőre*, Huszonötödik évfolyam, Debrecen, „Méliusz” könyvkereskedés, könyvkiadóhivatal, zenemű-, papír- és írószerkereskedés, 1925, 50. Szabó István a cikk írásakor még nem ismerhette Bónisné emlékiratát, a Debrecenbe szállítással kapcsolatban Szinnyei József Bónisról, ill. Kiss Ernő Szemere Bertalanról írott életrajzára hivatkozott.

30 Gyuritsék kocsija jan. 4-én még együtt haladt a koronát szállító szekérrel, de jan. 5-én igyekeztek megelőzni a velük együtt jövőket, hogy jó szálláshoz jussanak Debreczenben. GYURITS, i. m., 52–60.

Debrecenben a koronát – amint azt Szabó István meggyőzően bizonyította – a városházán, a titkos levéltár helyiségében őrizték egészen 1849. június 5-éig, amikor valamivel nyugodtabb körülmények között visszaszállították az időközben felszabadult fővárosba.³¹

Az első kérdés, ami felvetődik, hogy kitől hallotta Petőfi a történetet. Kortársi említéséről ugyanis nem tudunk. Bónis felesége, Darvas Erzsébet emlékirataiban így fogalmaz: „Sajátságos, de vagy kikerülte figyelmemet, vagy sehol említést nem tesznek a történetírók a korona elvitelének napjáról, s mikénti szállításáról. Annak talán abban rejlik oka, hogy Pest és a lapok nem voltak rendes viszonyok között.”³²

A hírlapokban (Közlöny, Alföldi Hírlap, Debrecen-Nagyváradai Értesítő) nincs nyoma a történeteknek, s az általam ismert kiadott és kiadatlan levelekben és jelentésekben sem. Bónis nem tett írásos jelentést a szállításról, vagy legalábbis nincs rá adat, hogy tett volna. Nem említi az epizódot sem Hunfalvy Pál, sem Gyulay Lajos (a képviselőház azon két tagja, akiktől ebből az időszakból naplót ismerünk), de az 1849–1850 fordulóján írott haditörvényszéki védőiratok sem szólnak róla. Gyulay csupán annyit jegyzett fel, hogy az országgyűlés december 31-én elhatározta, miszerint Debrecenbe „vitesse-nek az ország klenodiumai is úgymint a korona többek között”. (A fennmaradt határozatban erről nincs szó.) Szerinte Újév napján elterjedt a hír, hogy a koronát Debrecenbe szállítják, s ez is növelte a nép rémületét. Január 9-én pedig, immáron Debrecenben azt írta naplójába, hogy „Debrecen ma fő városunk, itt a nemzeti gyűlés, és itt a korona.”³³ Érdekes, hogy 1849. február 23-án az a tréfás hír terjedt el, hogy a Debrecenben lévő új koronaőrök egyike Bónis Samu.³⁴

Mindezek alapján valószínűsíthető, hogy maga Bónis volt a történet forrása. Bónis neve a korábbi időszakban kétszer fordul elő Petőfi irataiban. A szabadszállási választási fiasco után Petőfi választóinak panaszát a képviselőház július 8-án tárgyalta. A vitában felszólalt Nyáry Pál, Kazinczy Gábor, Besze János, Bónis Samu, Deák Ferenc igazságügyi miniszter, Madarász László, Szeles Lajos, Olgyay Lajos, Csiky Sándor, Patay József és Asztalos Pál. Bónis arra figyelmeztette a képviselőket, hogy azt először a képviselőház kilenctagú választmányának kellene tárgyalnia. Egyben javasolta, hogy a választással kapcsolatos vizsgálatot mindaddig halasszák el, amíg a Ház végleges szabályai elkészülnek; majd pedig azt, hogy a vizsgálatra kiküldendő személyeket titkos szavazással válasszák meg. A vita végeztével a képviselőház háromtagú vizsgálóbizottságot nevezett ki.³⁵

31 SZABÓ, i. m., 51–53. Lásd még: MÓDY György, *A menekültek = A szabadságharc fővárosa Debrecen: 1849. január–május*, szerk. SZABÓ István, Debrecen, Debrecen város–Tiszántúli Református Egyházkerület Könyvnyomda-Vállalata, 1948, 79, 99.

32 KATONA, i. m., 277.

33 GYULAY Lajos *Naplói a forradalom és szabadságharc korából 1848. március 5.–1849. június 22.*, s. a. r. V. ANDRÁS János, CSETRI Elek, MISKOLCZY Ambrus, Bp., ELTE Román Filológiai Tanszék–Központi Statisztikai Hivatal Levéltára, 2003 (Transylvanica Varietas), II, 256.

34 MÁTRAY Gábor, *Töredék jegyzemények Magyarország történetéből 1848/49.*, s. a. r. FÜLEP Katalin, Bp., Magvető, 1989 (Magyar Ritkaságok), 107.

35 A Közlöny 1848. júl. 10-ei, 31. számában megjelent jegyzőkönyv vonatkozó részét közli PSÖM 7, 426–427.

Erről Petőfi 1848. július 9-én így számolt be barátjának, Bankós Károlynak: „A tennapi gyűlésben neveztek három tagot a követek közül, kik hozzátok mennek vizsgálat végett: Asztalos Pál, Besze János, Bónis Samu. Nagyon meg vagyok elégedve velök, majd napfényre hozzák ezek az igazságot; csak te is szólítsd vagy szólítsd föl az illetőket a nép közül, hogy a szükséges tanúságot letegyék, s magad is állj elé aztán, mint tanú.”³⁶ Július 16-án Bacsó János barátjához írott levelében szintén arról írt, hogy „[a] nemzetgyűlési vizsgáló bizottmány (Bónis, Besze, Asztalos) a hét folytán lemennek Kunságba, akkor elvárom nem irántami barátságodtól, de igazságszeretetedtől, hogy ügyemet pártolni fogod”.³⁷

Mint tudjuk, a vizsgálatból végül nem lett semmi. Petőfi július 16-án Bacsó János barátjától arról értesült, hogy a kunsági nemzetőrség nagyobb része a táborba vonul; így a követválasztás kivizsgálásával megbízott képviselőházi bizottmány főleg a tisztviselőket, tehát Petőfi ellenségeit hallgathatja meg. Erre a költő kijelentette: „ami a követiséget illeti, annak megnyerése végett soha és sehol egy lépést sem teszek többé ez életben... ha széles e hazában egyetlen egy kerületnek sem lesz annyi becsületérzése vagy tulajdonképpen belátása, hogy engem megválasszon, úgy isten szentháromság ugyse nem érdemli meg Magyarország, hogy képviseljem!”³⁸ Petőfi azért sem igen erőltette a vizsgálatot, mert az is kiderült, hogy ha a vizsgálat nem őt igazolná, annak költségeit neki kellene viselnie.³⁹

Bónis későbbi szerepe szintén nem érdektelen.⁴⁰ Az 1848. szeptember 15-én tartott ülésen a képviselőház ifj. Asztalos Pállal és Perczel Mórral együtt nemzetgyűlési biztosként küldte a drávai táborba a fővezérséget átvevő István nádor mellé. Szeptember 19-től Csány László kormánybiztos mellett dolgozott mint az utalványozásokkal foglalkozó biztos. Részt vett a szeptember 28-ai sukorói haditanácson, s ifj. Asztalos Pállal és Luzsénszky Pál báróval együtt helyeselte a szeptember 29-ei pákozdai csata után kötött fegyverszünetet. Ezt követően egészen december 23-ig a feldunai hadseregnél maradt, s továbbra is Csány László főkormánybiztos mellett az utalványozás ügyeivel foglalkozott. December 23-án futárként tért vissza Budapestre, ahol megállapíthatóan részt vett a képviselőház december 27-ei, 28-ai és 29-ei ülésein. A december 31-ei ülésen a hadseregellátás körüli érdemei kapcsán Kossuth megemlítette, hogy ő és Repetzky Ferenc képviselő „sok hálaért tették magokat érdemesekké”.⁴¹

A Debrecenben tartott első nyilvános ülésen, 1849. január 9-én pártolta Bezerédj István javaslatát, hogy ne válasszanak új elnököt a lemondott Pázmándy Dénes he-

36 Petőfi – Bankós Károly, Pest, 1848. júl. 9. = *Uo.*, 154–155, itt: 155.

37 Petőfi – Bacsó János, Pest, 1848. júl. 16. a) = *Uo.*, 158–159, itt: 158.

38 Petőfi – Bacsó János, Pest, 1848. júl. 16. b) = *Uo.*, 159–161, itt: 160–161.

39 Mezősi Károly, *Petőfi megbuktatása a szabadszállási követválasztáson* = LUKÁCSY-VARGA, i. m., 515–638; URBÁN Aladár, *Az 1848-as választások és Petőfi* = U. A., *A nagy év sodrában: Tanulmányok 1848-ról*, Bp., Magvető, 1981 (Elvek és Utak), 304–321; Uő, *Petőfi választási kudarca és az országgyűlés*, ItK, 105(2001), 397–413.

40 Bónis életpályájára lásd: *Az 1848–1849. évi első népképviselői országgyűlés történeti almanachja*, szerk. PÁLMÁNY Béla, Bp., Magyar Országgyűlés Hivatala–Argumentum, 2002, 149–153.

41 KOSSUTH Lajos *Összes munkái*, XIII, *Kossuth Lajos az Országos Honvédelmi Bizottmány élén*, I, s. a. r. BARTA István, Bp., Magyar Történelmi Társulat–Akadémiai, 1952 (Magyarország Újabbkori Történetének Forrásai; a továbbiakban: KLÖM 13), 947.

lyett, hanem az alelnökök beérkezéséig a korelnök elnökle mellett tartsanak üléseket. Az ülés végén azt javasolta, hogy a Ház küldjön ki három tagot a néphez intézendő kiáltvány készítésére.⁴²

Január 13-án a nyilvános ülésben Nyáry Pál azt javasolta kimondatni, „hogy védjük magunkat ameddig lehet, s fel nem adjuk a nemzet jogait, s függetlenségének alapján minden pillanatban készek vagyunk a békére”. Ezt Kossuth ellenezte, s Bónis az ő indítványát pártolva, amellet érvelt, hogy a képviselőház csak azt mondja ki, hogy a nemzet védeni fogja magát, de az egyezkedési szándékról ne szóljanak a határozatban.⁴³ Utolsó debreceni felszólalásában, január 14-én javasolta, hogy a nemzethez intézendő felszólításról részletesen tárgyaljanak.⁴⁴

Madarász József nem túlzottan megbízható emlékirata szerint január 15-én részt vett a Madarász testvérek vezetete radikális képviselőcsoport megbeszélésén, amelynek résztvevői már a Habsburg-házzal és a birodalommal való teljes szakítás programját képviselték volna.⁴⁵ Mindez több mint bizonytalan; a korabeli források alapján sem a tanácskozás megtörténte, sem a résztvevők névsora nem igazolható. Bónis addigi és azt követő ténykedése alapján nem a radikálisokhoz, sokkal inkább a Kossuth által képviselt centrumhoz tartozott. Képviselői pályafutása ezt követően lényegében véget ért, mert Kossuth 1849. január 16-án Szabolcs megye teljhatalmú kormánybiztosává nevezte ki, s csak május végén vagy június elején tért vissza Debrecenbe.⁴⁶

Tudjuk, hogy Debrecenben a Cegléd utcában, a Kaffka-házban lakott, együtt Kemény Zsigmonddal, a neves regényíróval, aki ekkor szintén képviselő volt.⁴⁷ Márpedig Kemény s Petőfi között kétségkívül volt valamifajta kapcsolat. A költő tehát, ha máshol nem, Keménynél találkozhatott Bónissal. Más forrása nemigen lehetett, ugyanis a korona Debrecenbe szállításának részletei – kivéve Gyurits Antal fentebb idézett sorait a szállítás tényéről – egészen 1886-ig, illetve 1898-ig nem voltak ismertek a nagyközönség előtt.⁴⁸ (Bónis szerepe viszont tudott volt, a pesti cs. kir. hadbíróság ellene hozott ítélete is megemlíttette azt 1851-ben.)⁴⁹

42 A jegyzőkönyvet rövidítve közli PAP Dénes, *A parlament Debrecenben 1849*, Lipcse, Köhler K. A., 1870, I, 1–11; Bónis felszólalásai *uo.*, 3–4 és 8–9; KOSSUTH Lajos *Összes munkái*, XIV, *Kossuth Lajos az Országos Honvédelmi Bizottmány élén*, II, s. a. r. BARTA István, Bp., Magyar Történelmi Társulat–Akadémiai, 1953 (Magyarország Újabbkori Történetének Forrásai; a továbbiakban: KLÖM 14), 62–67.

43 A vitára lásd KLÖM 14, 109–120; PAP, *i. m.*, I, 12–34. Bónis felszólalása *uo.*, 31.

44 PAP, *i. m.*, I, 34–40 (Bónis felszólalását nem közli).

45 MADARÁSZ József, *Emlékirataim 1831–1881*, Bp., Franklin Társulat Könyvnyomdája, 1883, 197.

46 A kinevező rendeletet közli KLÖM 14, 143.

47 MÓDY, *i. m.*, 80; SZABÓ, *i. m.*, 49–53.

48 IPOLYI Arnold, *A magyar Szent Korona és a koronázási jelvények története és műleírása*, Bp., Magyar Tudományos Akadémia, 1886, 123–124; HORVÁTH Balázs, *A korona elszállítása Budáról Debreczenbe = A Szabadságharc Emlék-Albuma*, szerk. HOHENAUER Ignác, 2., bőv. kiad., Kassa, Kazinczy-kör, 1898, 139–145. (Mindkét munka Bónisné 1884. jan. 9-én elkezdett és 1885. jan. 28-án befejezett emlékirata alapján írja le az eseményeket, s mindkettő közli Kossuth 1848. dec. 30-ai nyílt rendeletét.) A Századok 1913. évi, 47. évfolyamában MÁRKI Sándor ezek alapján foglalta össze a történeteket: *Bónis és a Szent Korona*; újraközli KORÁNYI, *i. m.*, 81–82.

49 Hadtörténelmi Levéltár (a továbbiakban: HL), Bp., Abszolutizmus kori iratok: Pesti cs. kir. haditörvény-szék, 1851–10/105. Bónis Samu periratai.

A bejegyzés második része a képviselők kártyaszenvédélyéről és ebből következő alacsony erkölcsi színvonaláról kétségkívül nem volt teljesen alaptalan, de nem is általánosítható. Az a kevés megbízható elbeszélő forrás, ami a Debrecenbe menekülést leírja, nem említ ilyen epizódot⁵⁰ – de miután itt több ezer emberről, s köztük több száz képviselőről volt szó, nem állíthatjuk, hogy ilyesmi ne történhetett volna meg. Annál is kevésbé, mert az általános kártyaszenvédélyről szinte valamennyi emlékirat megemlékezik.⁵¹ Az általánosító bejegyzés azonban inkább a haza sorsáért valóban aggódó, de a képviselőség lehetőségétől csalárdul megfosztott költő keserűségét tükrözi, mint a politikai elit tényleges erkölcsi állapotát... Hozzáteendő, hogy Petőfi a kézirat vonatkozó részét át is húzta.

Perczel Mór és az Országos Honvédelmi Bizottmány konfliktusa 1849. januárjában

Perczel Mórt felszólította a honvédelmi bizottmány, hogy gazdálkodjék hadserege pénzével s ő ezt felelte: „engem mer a kormány gazdálkodásra inteni! ötszázezer pengőt fogok tőle kérni s nem bankóban, hanem ezüstben és aranyban, és ha nem ad, majd meglátja, mit teszek!” Hisz ez zsidványkapitány. Máskor ismét így nyilatkozott vezérkara s más jelenlévők előtt: „Énvelem követte el az országgyűlés azt a méltatlanságot, hogy alárendelt Görgeinek! kit már Pákozdnál agyon akartam lövetni, s bánom, hogy agyon nem lövtem. Szétkergetem az országgyűlést pokolba, s kezembe ragadom a diktátorságot, mert csak én vagyok méltó Magyarországot kormányozni; énbenem egyesül a hadvezéri talentum s politikai képzettség!” Hisz ez örült. Ezen adatokat egy nemzetgyűlési képviselőtől hallottam, ki jelen volt, mikor Perczel ezeket mondta. Aztán, ez még derekabb: Perczel és testvérei (tizenegyen vannak) azzal bujtogatják a népet, hogy a főhatalom két lutheránus ember kezében van, t. i. Kosut és Görgei kezében. Tán a história ennél nagyobb aljasságot nem mutat föl.

Ez a bejegyzés szintén jól datálható. Perczel Mór vezérőrnagy hadteste az 1849. január 2-ai haditanács határozata alapján azt a feladatot kapta, hogy a főváros kiürítése alatt lássa el annak védelmét, majd pedig lassan, utóvédharcokat vívva vonuljon vissza Szolnokig. Perczel január 4-éről 5-ére virradó éjjel ürítette ki a fővárost, ő maga csak 5-én délben hagyta el Pestet. Ezt követően seregével az Üllő–Monor–Alberti–Irsa útvonalon január 7-én Ceglédre érkezett.⁵²

50 GYURITS, i. m., 20–64; GYULAY, i. m., II, 254–255, 369–375; HUNFALVY Pál, *Napló 1848–1849*, s. a. r. URBÁN Aladár, Bp., Szépirodalmi, 1986 (Magyar Ritkaságok), 140–145; JÓKAI Mór, *Csataképek* = J. M., *Elbeszélések* (1850), s. a. r. GYÖRFFY Miklós, Bp., Akadémiai, 1989 (Jókai Mór Összes Művei, 2/A), 54–57 (A két menyasszony c. elbeszélés); [JÓSIKA Miklós?], *Zur Geschichte des ungarischen Freiheitskampfes: Authentische Berichte*, Leipzig, Arnoldische Buchhandlung, 1851, II, 318–322; VACHOTT Sándorné, *Rajzok a múltból: Emlékiratok*, Bp., Aigner Lajos, 1889 (Nemzeti Könyvtár, 41–42), II, 85–86. – Érdekes még a Jósika Miklósnak tulajdonított munka leírása is a Debrecenbe menekülésről. [JÓSIKA?], i. m., II, 38–45 (*Die Sylvesternacht von 1848 und 1849 und die Reise nach Debreczin* c. fejezet).

51 CSOBÁN Endre, *A közvélemény problémái = A szabadságharc fővárosa Debrecen...*, i. m., 251.

52 A Perczel-hadtest feladatáról tájékoztat Mészáros Lázár hadügyminiszter jan. 17-ei értesítése Klapkához. Közli Az 1848–49-es I. magyar hadtest iratai II. (A januári újjászervezés és az első sikerek), bev.,

Az 1848. december 30-ai móri vereséget követően a tábornok két jelentést is küldött Kossuthnak, egyet december 31-én, egyet pedig január elsején. A két jelentésben ugyan eltérő módon számolt be az ütközet lefolyásáról és hadteste veszteségeiről, de mindkét jelentésben volt egy közös elem. A Görgeivel október óta rossz viszonyban lévő Perczel a vereség felelősségét igyekezett tábornoktársa nyakába varrni, Kossuth későbbi leveleinek tanúsága szerint nem is eredménytelenül. Ezt követően január 8-áig egyetlen, a kormányzathoz intézett írásos megnyilatkozását sem ismerjük.⁵³

Január 8-án Ceglédről levelet intézett Görgeihez, amelyben „hazánk elkülönülten működő hadtesteinek együttes cselekvésmódjára vonatkozó nézeteit” közölte tábornoktársával.⁵⁴ A levél eredetije ismeretlen, de tartalmát tekintve valószínűleg meggyezett Perczel másnap, január 9-én Mészáros Lázárhoz intézett levelével. Perczel ebben beszámolt visszavonulásának irányáról, majd kifejtette:

ha a magyar hadsereg az ellenséges csel, ármány s készültségi túlnyomósság áldozatja lenni nem akar, mielőbb a külön csapatok s eldarabolt seregek jelenleg céltalan mozdulatjait összhangba hozni, s azoknak irányt adni szükséges; bátor vagyok tisztelt Tábornok urat teljes tisztelettel felszólítani, miszerint jelen állásáról s jövőre célzott működéseiről engemet jelen futár által értesíteni szíveskedjék, hogy előforduló esetben akár védelmét használni, akár támogatására lenni tudhassak.⁵⁵

Perczel január 9-én vagy 10-én (tehát vagy Cegléden, vagy Szolnokon, esetleg a kettő között, Abonyban) kapta meg Kossuth 1849. január 8-án a hadtestparancsnokokhoz intézett körlevelét, amelyben az Országos Honvédelmi Bizottmány elnöke bejelentette az OHB és az országgyűlés Debrecenbe érkezését:

Meglepetve vette a kormány azon tudósítást – folytatta –, hogy a főváros kardcsapás nélkül adatott fel. Az ország kormánya azonban várja a táborvezérkari főnök s helyettes hadügyminiszter, Vetter [Antal] tábornok megérkezését, hogy a főváros feladásával összekötött hadi munkálatok politikai iránya felől tudósítást vegyen – melyet eddig nem vőn – s a nemzet nevében határozó intézkedéseit ahhoz képest kiadhassa.

az iratokat vál., s. a. r. DÉR Dezső, HAJAGOS József, HERMANN Róbert, Eger, Heves Megyei Levéltár, 2004 (A Heves Megyei Levéltár Forráskiadványai, 10), 121.

53 Perczel – Kossuth, Seregélyes, 1848. dec. 31. Közli KLÖM 13, 939–940; Perczel – Kossuth, Hamzsabég, 1849. jan. 1., reggel 5 óra. Közli KLÖM 14, 15–16.

54 MNL OL P 295. A Görgey család levéltára, b/31. fasc. Az 1848/9. magyar feldunai, utóbb VII-ik hadtest (Móga, Görgei Artúr, Gáspár, Pöltenberg tábornokok) eredeti igatókönyve [sic!], No. 404. A levelet Görgei jan. 9-én kapta meg. Perczel ezen a napon a Kecskemét városához intézett levelében arról írt, hogy a magyar ügy nem áll rosszul. „Én 16 ezer emberrel, Görgei mintegy 20.000, Mészáros 15.000-rel még mindig készen áll a hon védelmére. Komárom, Pétervárad, Eszék a mienk. Erdély nagyrészt visszafoglalva”. Közli *A mai Bács-Kiskun megye az 1848–49-es forradalom és szabadságharc idején*, szerk. IVÁNYOSI-SZABÓ Tibor, Kecskemét, Bács-Kiskun Megyei Levéltár, 1988, 376.

55 Közli *Az 1848–49-es I. magyar hadtest iratai II., i. m.*, 35.

Végül részletes tudósításokat kért a tábornokoktól seregeik működéséről, létszámáról, elhelyezéséről és szükségleteiről, és a hadipénztáraikban található pénzüsszegekről.⁵⁶

Rövidesen január 9-ei dátummal egy újabb utasítás érkezett Kossuthtól, amelyben az OHB elnöke részletes tudósítást kért Perczeltől csapatai létszámáról, szelleméről és szükségleteiről, illetve az ellenség mozdulatairól. „Szolnok nem hadi pozíció ugyan – írta –, de azért azt, még túlnyomó erejű ellenség közeledése hátrálásra nem inti tábornok urat, tartani kell, amíg tartja, addig Cegléden lovas piquet [őrszemet] tartson.” Emellett felszólította, hogy Cegléd, Nagykőrös és Kecskemét városaihoz, valamint Pest megye lakosságához a népfelkelés tárgyában adjon ki kiáltványt, „melynek legfőbb feladatául az ellenség s különösen lovassága előtt minden élelmiszerek eltakarítása tűzessék ki”. A levél végén megjegyezte: „Naponkénti tudósításait elvárom”.⁵⁷

Perczel e két rendeletre indulatosan reagált, s ekkor írta a Petőfi által is ismertetett levelet. De mit is tartalmazott ez a levél, s mikor íródott? A kérdés nem is olyan egyszerű. A levél ugyanis nincs meg sem az Országos Honvédelmi Bizottmány, sem a hadügyminisztérium iktatott, illetve iktatatlan iratai között, s nincs nyoma sem az OHB, sem a hadügyminisztérium iktatókönyvében.

Létezését több emlékiraton kívül három kortársi forrás bizonyítja: Hunfalvy Pál, illetve Gyulay Lajos képviselő beszámolója a képviselőház 1849. január 12-ei zárt ülésen elhangzottakról, valamint Csány László teljhatalmú országos biztos válaszlevele Perczelhez, január 11-éről. Ez utóbbi segítségével viszonylagos pontossággal megállapítható a levél kelte is. Csány iktatókönyvében sem leljük nyomát e levélnek, ami azt bizonyítja, hogy az 1849. január 5. után közvetlenül a OHB-hoz intéztetett.⁵⁸

Az OHB iktatókönyvében az első iktatott 1849. januári Perczel-jelentés 10-én íródott, ez azonban fennmaradt, s nyomát sem találjuk benne olyan kifejezéseknek, amelyekre két fő forrásunk következtetni enged.⁵⁹ Mivel Cegléd, illetve Szolnok és Debrecen között kb. 1 napig tartott egy futár útja, a levél valószínű keletkezési dátuma 1849. január 9. vagy 10. Január 9. ellen szól az aznapról Mészároshoz írott levél, 10. ellen pedig a már említett iktatott jelentés. Perczelt ismerve azonban mindkét dátum elképzelhető, hiszen nem kizárt az sem, hogy egy napon két, merőben ellentétes hangvételű levelet írjon ugyanahhoz a testülethez.⁶⁰

Hunfalvy Pál képviselő 1849. január 12-ei naplóbejegyzése így foglalja össze a Kossuth által a képviselőház zárt ülésében a levél tartalmáról adott ismertetést: Perczel felszólította a képviselőket, hogy „a katonák nélkül ne merjenek alkudozni, mert a

56 KLÖM 14, 59. A Görgeinek és Lázár Györgynek küldött eredeti tisztázata: HL 1848–49. 8/414. A levelet rajtuk kívül Perczelnek és Répásynak postázták; MNL OL H 2, Az Országos Honvédelmi Bizottmány iktatókönyvei, 4. kötet, 1849:96.

57 KLÖM 14, 71.

58 Csány iktatókönyvében ui. az utolsó iktatott irat 1849. jan. 3-áról származik. MNL OL H. 103, Csány László kormánybiztos iratai, 7. kötet.

59 Perczel – Kossuth, Szolnok, 1849. jan. 10. MNL OL H 2, Az Országos Honvédelmi Bizottmány iratai, 1849:246.

60 Csány írja válaszlevelében: „tudom, hogy Te rögtön írtad, bosszúsan...”

katonák adják oda életeiket a hazáért”.⁶¹ Ezt azonban némi kritikával kell kezelnünk, ugyanis elképzelhető, hogy Kossuth csupán a levél egy, és nem is legfontosabb elemét emelte ki az ismertetésnél, a békepárti ellenzék megfélemlítése céljából. Ezt támasztja alá az is, hogy a levél részletes ismertetésére később sem volt hajlandó, illetve hogy Perczel január 10-éről származó, fennmaradt jelentésében, az országgyűlési küldöttség jelentéséről szólva, nyoma sincs semmiféle elégedetlenségnek.

A szintén képviselőként jelen lévő Gyulay Lajos január 12-én – még az említett zárt ülés előtt – azt a hírt jegyezte fel naplójába, hogy „Görgei és Perczel tőlünk elpártolva, katonai diktatúráról gondolkoznak”. A képviselőház zárt ülése után – Kossuth tájékoztatója alapján – azonban hozzátette: „Görgei és Perczel igaz hogy méltatlankodnak a ház eljárásáért miszerint Buda Pestről eltávozott, de hogy elpártoltak volna tőlünk, az nem.”⁶²

Harmadik forrásunk Csány László teljhatalmú országos biztos Perczelhez intézett válaszlevele, amelyből már jóval több derül ki a levél tényleges tartalmáról. Csány, a szabadságharc egyik legtisztetelmesebb alakja, Perczel személyes jó barátja, valószínűleg Kossuth megbízásából a következőképpen kezdi Perczelhez írott levelét:

Kedves Barátom! mikor ezt írom Kedves Barátom, én azt a szó szoros értelmében veszem, és érzem, érzem mert tudom hogy te becsületes hazafi és nemes szívű férfiú vagy, de Mórom, emellett olyan nagy bolond is, miből annyi jeles tulajdonnal mennyivel te bírsz, keveset hordoz az ismert világnak földje. – Ugyan hogy írhattál úgy, ahogy írtál a kormánynak? hogyan írhattál te a polgári katonára?

Majd hozzáteszi, anélkül, hogy nevet említene, de egyértelműen Görgeire utalva: ha az írt volna hasonló módon, azon nem csodálkozna, hanem a január 2-ai haditanács eredményének tartaná. Majd így folytatja:

Mondd meg öregem, ha ez a kormány felújul és ismét erős leend, pedig hogy leend, arra te mint hazádat szerető magyar, és vezér közre munkálni köteles vagy, és bizonyosan közre is fogsz munkálni, kérdem egy erős kormány tűrhetné azt, az általa tábornoksággal felruházott egyéniségtől, hogy azt törje orra alá, hogy a hatalom fő részesei az ország vagyonát pazariák, és az aranyat, ezüstöt beváltak, eltakaríták, s így a futást mintegy előre készítik – ha ez így van, bennem is felforr a gázságra a vér, de meg kell mondani, ki az a gazember? de oly átalánosságban, azokat kik azon gonosz gázságnak nem részesei méltán elszomorítja, és bántja.

Perczel a levelében Görgeit sem kímélte, amin nem csodálkozhatunk, köztudomású lévén a két tábornokot egymáshoz fűző bensőséges utalat, de e részekre utalva Csány

61 HUNFALVY, i. m., 152. A kitétel nagyon emlékeztetett Görgei 1849. jan. 5-ei váci nyilatkozatának 4. pontjára; ugyanakkor, Perczel 1849. jan. 3-án a főváros lakosságához kibocsátott kiáltványában is volt hasonló megfogalmazás az alkudozás és az ellenséggel való kapcsolatfelvétel tilalmáról. Utóbbit közli BORUS József, *Dembinski fővezérsége és a kápolnai csata*, Bp., Gondolat, 1975, 48–49.

62 GYULAY, i. m., II, 258.

is azt írta, hogy azokban Perczel „sok igazat” mond. A levél további részében Csány az 1849. január 2-ai haditanács határozatairól ejt néhány bíráló szót, illetve felvázolja a további teendőket. A levélről a következőket írja még:

A Honvédelmi Bizottmányhoz írott leveled most nálam van, ha vissza nem követeled, megtartom. Majd ha – ha az Isten jobb időkből enged együtt vitázni, és amellet egymást szeretni – felolvassuk múltunkra vonatkozó dokumentum gyanánt – éppen midőn e szót írtam ki, visszakívántatik tőlem a levél – legalább le fogom tehát másolni mert tudom hogy te rögtön írtad, bosszúsan – és nem bírsz másolatot. [...] Becsüljük meg az országgyűlést, becsüljük meg a Honvédelmi Bizottmányt – ezek sokat vesztek Budapest elhagyásával – de még is egyetlen hatalom a hazában, ne rontsd le tekintélyét, főleg néked kell azt támogatni. Még összpontosítani szükséges erőnket – akkor lehet hogy a java veszni fog, ám vesszen, de lesz históriája a nemzetnek – históriája? igen lesz, habár kisszerű is – de lesz.⁶³

A többi, főleg békepárti szerzőktől származó, másodlagos forrásból jóval kevesebbet tudunk meg a levél tartalmáról. Kemény Zsigmond haditörvényszéki védőiratában a levél hírének érkezését a január 12-ei zárt ülés utánra datálja, s mindössze annyit ír róla, hogy „Perczel Kossuthnak egy goromba levélben szemrehányásokat tett s az országgyűlést a táblabíró-politika miatt szétűzéssel fenyegeti”.⁶⁴ Az eseményeket még védőiratánál is tendenciózusabban tárgyaló *Forradalom után* csak Görgei váci nyilatkozatával kapcsolatban, mellékesen ejt szót arról, hogy „Perczel a honvédi bizottmány elnökével összeveszett...”⁶⁵ Kazinczy Gábor haditörvényszéki vallomásában szintén a váci nyilatkozatával egy időben elterjedőnek mondja a levél híret, s tartalmáról azt írja, hogy ez Perczelnek a váci nyilatkozatával „ellenkező iránybani kitörése” volt Kossuth ellen.⁶⁶

Figyelmet érdemel még egy tudósítás: Jókai Mór. Jókai jó barátságban volt az ún. békepárt több tagjával. 1850-ben írott, *Emléksorok* című munkájában a következőket írja e levélről:

Perczel ahelyett: hogy mint Vetter tervelé, Ceglédnél állomást vett és megütközött volna, átkelt a Tiszán, s húzódott folyvást a kormány új székhelye felé: úgyhogy utócsapatjának tisztei be-bejártak látogatni Debrecenbe. A kormány ismételve figyelmeztetést sürgetősen: ne járjon annyira a sarkában, hanem lászon hozzá: hogy tartsa fel az ellent. Perczel erre egy furcsa levelet írt a kormánynak. – Szemökre veté: hogy Pestről oly hirtelen el-

63 Csány – Perczel, Debrecen, 1849. jan. 11. Közli CSÁNY László *Kormánybiztosi iratai 1848–1849*, s. a. r. HERMANN Róbert, Zalaegerszeg, Zala Megyei Levéltár, 1998 (Zalai Gyűjtemény, 44), II, 145–147.

64 BEKSICS Gusztáv, *Kemény Zsigmond: A forradalom s a kiegyezés*, 2. jav., bőv. kiad., Bp., Athenaeum R. Társaság, 1883, 73.

65 KEMÉNY Zsigmond, *Forradalom után* = K. Zs., *Változatok a történelemre*, s. a. r. TÓTH Gyula, Bp., Szépirodalmi, 1982 (Kemény Zsigmond Művei), 349.

66 KAZINCZY Gábor, *Szerepem a forradalomban* = *Szószerk és csatatér: Politikusi visszaemlékezések és naplók 1848–49-ből*, s. a. r. HERMANN Róbert, Bp., Balassi, 2000, 305.

futottak; hogy ő tudja, miszerint még tovább is akarnak futni; hogy külföldre útleveleik vannak, hogy már régóta gyűjtik az aranyakat a szökésre, míg a szegény katona csak a papirospénzt kapja. [...] „De én megtiltom önöknek: hogy helyüket elhagyják, különben velem gyűlik meg a bajuk, én ma Karcagon vagyok, holnap Szoboszlón leszek, holnapután a Hortobágy mocsarai védelme alatt megütöközöm [...]”.⁶⁷

Jókai később is visszatért az ügyre az *Emlékek a szabadságharczból* című művében: „a derék Perczel Mór írt egy levelet a kormánynak, melyben valamennyi politikust mind hazaárulónak nyilvánít s szörnyen fogadkozik, hogy egész dandárával egyenesen Debreczenbe fog nyomulni s ott mind valamennyinek hátrafelé fordíttatja, a fejét”.⁶⁸

Végül érdemes megemlíteni még két, kései tudósítást. Az egyik magától Perczeltől származik. A tábornok egy időskori kommentárjában maga is megemlékezett a levélről: „Írtam bizony én is azon időben egypár oly levelet Kossuthnak, melyeket – miként ezt Jókay [sic!] a Csataképekben és Jósika [sic!] egy regényében fölemlíti – ugyancsak nem tett ki az ablakba. De hát nékem nemcsak jogom, de többenél több okom és feltétlen igazam is volt tenni!”⁶⁹

A történetet családi hagyomány alapján feljegyezte Nyáry Pálnak, az OHB egyik tagjának azonos nevű rokona is.

Történt, hogy a jeles generális [Perczel] valami csekélységért megharagudott a Honvédelmi Bizottmányra, mert azonmód levelet írt a Vasembernek [Nyáry Pálnak], amelyet a következő, nem éppen barátságos sorokkal fejezett be: »Én rögtön Debreczenbe megyek, szétverem az országgyűlést, aztán indulok a németre, és azt verem szét.« A Vasember nyugodtan elolvasta a levelet, majd megpödrte bajuszát s csupán ennyit vetett a papirosra: »Ugyan kedves Barátom, nem fordítanád meg a dolgot? Vernéd meg előbb a németet s aztán jönnél Debreczenbe az országgyűlést szétverni?« ... Perczel generális jót nevetett Nyáry Pál válaszára, s ettől kezdve a két kiváló férfiú között szent volt a béke...⁷⁰

Ha e másodlagos tudósításokat megvizsgáljuk, kitűnik, hogy Kazinczyé csak általánosságokat mond, Petőfié és Keményé pedig a Hunfalvy által megőrzött Kossuth-be-számoló többé-kevésbé pontos ismertetése. Jókai tudósításának első fele szinte kísértetiesen egyezik a Csány válaszlevelében megőrzött tartalmi ismertetéssel, második

67 JÓKAI Mór, *Emléksorok* = JÓKAI, i. m., 2/B, 171. A tartalmi ismertetés annyiban bizonyosan pontatlan, hogy Perczel nem Karcagról, hanem egy héttel oda érkezése után írta.

68 JÓKAI Mór, *Az én életem regénye* = J. M. *Hátrahagyott művei*, V, Bp., 1912, 53.

69 A feljegyzés Perczel nyomtatvány-gyűjteményében, Gelich Rikárd munkájához írott kommentárként maradt fenn. (GELICH Rikárd, *Magyarország függetlenségi harca 1848–49-ben*, Bp., Aigner Lajos, é. n., II, 177.) OSZK Kt. Oct. Hung. 616, Perczel Mór nyomtatványgyűjteménye, VII, 83–84. – Jósika esetében nyilván az *Egy magyar család a forradalom alatt* c. regényére utal, ebben azonban nincs szó Perczel leveléről. Említi viszont általában, nem konkrét időponthoz kötve Perczelnek az OHB és az országgyűlés elleni kitéréseit egy másik, a szakirodalomban Jósika Miklósnak tulajdonított munka. [JÓSIKA?], i. m., I, 215. A szerző egyébként hozzáteszi, hogy Perczel az efféle kitéréseit utóbb mindig megbánta.

70 NYÁRY Pál, *Apróságok a Vasemberről* = Ny. P., *Innen-onnan*, Bp., magánkiadás, 1943, 19.

fele viszont, mivel ezekben Perczel január 15–17-ei mozdulatairól esik szó, kételyeket ébreszt a tudósítás hitelességét illetően.

Perczel indulatos természete jól ismert volt a kortársak előtt, de korábban tartózkodott attól, hogy nyíltan bírálja a kormányzatot. Ez a levél tehát ebből a szempontból komoly változást jelzett. Miután azonban az is ismert volt, hogy Perczel amilyen hirtelen haragú, olyan gyorsan le is szokott higgadni, Kossuth és az OHB tagjai talán napirendre is tértek volna felette. Csakhogy a levél tartalma nem maradt titokban a szélesebb közönség, pontosabban, a képviselők előtt. Mint láttuk, Gyulay Lajos január 12-én azt a hírt jegyezte fel, hogy „Görgei és Perczel tőlünk elpártolva, katonai diktatúráról gondolkoznának...”⁷¹

A képviselőház január 12-ei – alább ismertetendő – ülésén Szunyogh[y] Rudolf szabolcsi képviselő intézett kérdéseket Kossuthhoz:

Igaz-e hogy Schlik már Újhelyben [Sátoraljaújhelyen] és Sárospatakon van? S ha igaz, mit intézkedett ellene, hogy mi bátorságban legyünk. [...] Továbbá ő künn levén tapasztalta a népnek nagy levertségét. Kéri Kossuthot, menne ki és bátorítsa. – Végre híre van Perczel Mór valami levelének, melyről bizonyosabbat kíván tudni.

Kossuth válaszában közölte, hogy a magyar sereg Tokajban van, majd a nép körében végzendő agitáció fontosságáról szólt. Az utolsó pontra válaszolva „Perczel hazafiságát dicsérte, de mégis elmondta, hogy levélben állana, miképp a képviselők a katonák nélkül ne merjenek alkudozni, mert a katonák életeiket adják oda a hazáért. Reményli, nem fog kelleni ezen levelet a ház előtt felolvasni.” Hunfalvy ez utóbbira utalva még rezignáltan megjegyzi naplójában: „Seregeink nincsenek többé kezünkben: tőlük maholnap inkább kell féltetni az országot, mint az ellenségtől.”⁷²

A levél tartalmának kiszivárgása tehát komoly gondokat okozott Kossuthnak az országgyűlésen még akkor is, amikor Perczel, belátva elhamarkodottságát (és megkapva Csány levelét), rendezte viszonyát az OHB-val. A közvéleményben ugyanis – mint láttuk – abban a formában terjedt el a levél tartalma, hogy Perczel a parlament szétkergetésével fenyegetőzött volna.⁷³

Az idézett szöveg egyébként egy nem akármilyen történészi bűvészmutatvány tárgyául is szolgált. A Perczelt zsványkapitányként aposztrofáló részt Spira György az 1959-ben megjelent összefoglalójában a Görgei 1849. január 5-ei váci nyilatkozatáról szóló fejezetben úgy idézte, hogy az olvasó azt hihette, mintha Petőfi Görgeiről írta volna e nem túl hízelgő sorokat...⁷⁴

A szövegnek azonban van még egy érdekessége, ez pedig a lutheránusokra (evangelikusokra) történő utalás. Petőfi ugyanis ehhez a protestáns felekezethez tartozott. Noha a költő saját egyházához való kötődéséről nem tudunk túl sokat, maga az a tény,

71 GYULAY, i. m., II, 258.

72 HUNFALVY, i. m., 151–152.

73 Az egész ügyre: HERMANN Róbert, *Kossuth és Perczel nézeteltérése 1849 januárjában*, Hadtörténelmi Közlemények, 99(1986), 313–326.

74 SPIRA György, *A magyar forradalom 1848–49-ben*, Bp., Gondolat, 1959, 405.

hogy tanulmányai nagy részét az evangélikus iskolarendszer különböző oktatási intézményeiben folytatta, bizonyosan kialakított benne valamifajta kötődést a felekezet és értékrendje iránt is.⁷⁵

Martinkó András egyébként éppen a Perczelre vonatkozó rész kapcsán jegyezte meg, hogy „amennyire igazságtalan ez a Perczel-önportré, annyira »igaz-talan« a stílusa. A derék honvédtábornok, Vörösmarty egykori tanítványa – olyan okos körmonfonsággal, nyakatekert hivataloskodással fejezte ki magát, hogy az még ma is elég hieroglifa.” Martinkó András itt Perczel kiadott 1848 tavaszi és nyári rendőrfőnöki irataira hivatkozik – csakhogy ezek hivatalos iratok, amelyeket nem Perczel, hanem valamelyik belügyminisztériumi hivatalnok fogalmazott.⁷⁶

Perczel fennmaradt iratai azonban arról árulkodnak, hogy Petőfi nagyon is „el-találta” a tábornok igazi stílusát. 1849. május 29-én Gyurgyevőről egy Görgeitől mint hadügyminisztertől érkezett utasításon felbőszülve, a fővezért és hadügyminisztert szabályosan kioktatta:

Ha Önnek, mint hadügyminiszternek valamely átalányos adminisztrationalis rendelkezést tetszik hadamhoz kiküldeni, nincs mit szóllanom. De hadi operációkat illetőleg Öntől, mint tökéletesen független hadvezér tekintem magamat; és ha én nem adok Önnek utasításokat; úgy tartóztassa Ön magát vissza ily merészlettől.⁷⁷

Május 31-én Kossuthot arra szólította fel, hogy tiltsa meg Görgeinek, miszerint neki, Perczelnek parancsokat küldjön; majd azzal fenyegetőzött, hogy a Szegeden „korteskedő” Hadik Gusztáv ezredest főbe löveti, ha nem hagy fel ténykedésével. „...kérem, ne feledje soha, hogy nem csupán a hadvezér, hanem egy polgár szól s cselekszik itt, kinek szava s akarata nem sokkal kevesebbé [sic!], mint Kormányzó úré” – írta Kossuthnak.⁷⁸

Sőt, a lutheránusok is előkerülnek a tábornok két, 1849. június 12-én, leváltása után Görgeihez, illetve Kossuthhoz írott levelében. „Emisszáriusok jönnek le a felső táborból saját hadamat ellenem lázítani törekvők minden, ki ruheránus – szégyen gyalázat

75 Petőfi iskoláira: DIENES András, *A fiatal Petőfi (A költő származása és életútja 1838 nyaráig)*, lektorálta, az előszót és a Függelék összekötő szövegét írta H. TÖRÖ Györgyi, Bp., Tankönyvkiadó, 1968. 119–236; FEKETE Sándor, *Petőfi Sándor életrajza, I, A költő gyermek- és ifjúkora*, Bp., Akadémiai, 1973. 53–125; „A kényes úrfi s a rongyos baka”: *Tanulmányok két halhatatlan pápai diákról*, szerk. MEZEI Zsolt, Pápa, Pápai Református Gyűjtemények, 2001, 27–180 (SZÉKELYNÉ KÖRÖSI Ilona, FABINY Tibor, JELENITS István, ASZTALOS István, CSÁKY Károly, NÁDASDY Lajos, BODOLAY Géza és VERESS Zsuzsa tanulmányai); KERÉNYI, *i. m.*, 30–46, 49–54, 71–86.

76 MARTINKÓ, *i. m.*, 477.

77 Perczel – Görgei, Gyurgyevó, 1849. máj. 29. = HL 1848–49. 30/363a. Részleteit közli téves, máj. 24-ei dátummal a jún. 8-ai minisztertanácsi határozat; közli: KOSSUTH Lajos *Összes munkái*, XV, *Kossuth Lajos kormányzóelnöki iratai*, s. a. r. BARTA István, Bp., Magyar Történelmi Társulat–Akadémiai, 1955 (Magyarország Újabbkori Történetének Forrásai, a továbbiakban: KLÖM 15), 489–490; ill. a helyes dátummal: *Kossuth Lajos és Görgei Artúr levelezése: 1848–1849*, s. a. r. HERMANN Róbert, Bp., Osiris, 2001 (Millenniumi Magyar Történelem), 399–400.

78 A levél eredetije elkallódott, de idéz belőle az 1849. jún. 8-ai minisztertanácsi határozat, közli KLÖM 15, 489. és HERMANN, 77. jegyzetben *i. m.*, 399.

– ellenségesen fenekedik ellenem” – írta Görgeinek, de ugyanez a fordulat szinte szó szerint megtalálható a Kossuthnak szóló levélben is.⁷⁹ (Hogy a lutheránusból hogyan lett ruheránus, nem tudjuk; nyilván valamilyen korabeli gúnynévről lehet szó.)

Az idézett szövegrésznek van még egy szakmai tanulsága is. Amikor a Jókai kritikai kiadásnak az *Emléksorokat* közreadó kötete megjelent, Petőfi *Históriai jegyzetei*, Kemény védírata és röpirata, illetve Kazinczy Gábor haditörvényszéki védírata már több mint száz éve nyomtatásban hozzáférhetőek voltak. Csány Perczelhez intézett válaszlevelét Barta István több mint harminc évvel korábban részletekbe menően ismertette a *Hadtörténelmi Közleményekben*,⁸⁰ jómagam pedig ugyanabban a folyóiratban három évvel korábban megírtam az affér történetét. E források és feldolgozások közül azonban egyetlenegy sem került a kötet sajtó alá rendezője kezébe, aki így nem is igen tudott mit kezdeni a vonatkozó résszel.

A képviselőház 1849. január 12-ei zárt ülése

1849. januárius 12. a képviselők konferenciája. Nyári azt nyilatkoztatta, hogy Magyarország el van veszve.

A Debrecenbe érkező országgyűlés első zárt ülését, „magántanácskozmányát” január 8-án tartotta, este 6 órakor. Az ülésen kb. 130 képviselő jelent meg. Kossuth beszámolt a főváros feladásáról, az ellenség bevonulásáról, Mészáros Lázár január 4-ei kassai vereségéről, s ellensúlyozásképpen Bem erdélyi sikereiről. A január 2-ai haditanács által elfogadott haditervről csak annyit árult el, hogy az „bizonyosan meg fogja az ellenséget lepni.” Debrecen védelmének kérdéseiről elmondta, hogy az ideiglenes fővárost jelenleg három oldalról fenyegeti veszély, de a kormányzat már intézkedett, hogy az előrenyomuló ellenséggel 40 000 főt tudjon szembeállítani. Az elmondottakból tehát nem sok biztatót lehetett kikövetkeztetni.⁸¹

Másnap, január 9-én tartotta az országgyűlés első nyilvános ülését. Az ülésen Kubinyi Ferenc, arra hivatkozva, hogy sem az országgyűlés elnöke, sem alelnökei nincsenek jelen, javasolta, hogy az országgyűlési küldöttség visszaérkezéséig ne tartsanak nyilvános ülést, hanem csak mint bizottság ülésezzenek. Kossuth a többség helyeslésével amúgy sem találkozó indítványt válaszában azzal utasította vissza, hogy „hadseregünk vitéz magaviselete és a népek lángoló honvédelmi szeretete után nincs

79 A Kossuthnak szólót lásd MNL OL OHB 1849: 669; közli DEÁK Imre, 1848, *ahogy a kortársak látták: A szabadságharc története levelekben*, Bp., Sirály, é. n. [1942], 375–377. A Görgeinek szólót közli: *Saját kezébe, ott, ahol...: Az 1848–49-es forradalom és szabadságharc Hadtörténelmi Levéltárban őrzött katonai irataiból*, szerk. FARKAS Gyöngyi, vál., a német nyelvű iratokat ford. BÓHM Jakab, bev. CSIKÁNY Tamás, Bp., Petit Real, 1998, 154–155.

80 BARTA István, *Az 1849. január 2-i haditanács és a főváros kiürítése*, *Hadtörténelmi Közlemények*, 1955, 66–100.

81 HUNFALVY, i. m., 139–140; HORVÁTH Mihály, *Magyarország függetlenségi harcának története*, 2. kiad., Pest, Athenaeum, 1876, II, 199.

fontosabb ügy, mely nagyobb súllyal nehezedhessék a nemzet sorsának mérlegében, mint az, hogy az országgyűlés mihamarább mondja ki a szót: vagyunk ma, mint tegnap voltunk, és tanácskozunk”. Ezután nagyjából megismételte az előző napi zárt ülésen elmondottakat. Kossuth azonban csak taktikai győzelmet aratott, hiszen a küldöttség jelentésének megérkezéséig az ilyen válaszok, minden határozottságuk ellenére, a levegőben lógtak.⁸²

A következő zárt ülést január 12-én este 6 órakor tartották. Először felolvasták az országgyűlési küldöttség Bicskéről írott jelentését, amelyben beszámolt a békekísérlet eredménytelenségéről, s Windisch-Grätz híressé vált válaszáról: „Unbedingte Unterwerfung” (‘feltétlen alávetés’).⁸³ Az ezután történelekről szóló híradások nem egészen egybehangzóak.

Hunfalvy is, Kemény is hosszan ír e tanácskozásról. Hunfalvy szerint először Kubinyi Ferenc szólalt fel, s olyan felirat elkészítését javasolta, amely „az elismerést és koronáztatást kéri”, ugyanakkor indítványozta a hadseregek összpontosítását s erősítését, amíg a válasz megérkezik. A radikális Madarász László a nyaktilót emlegette, illetve arról beszélt, hogy immáron öt hónapja minden képviselőnek le kellett számolnia mindennel. Kossuth ironikusan megjegyezte: „Akinek tetszik, Madarász barátja úti levelet fog adni.”

Kossuth ezután hosszan szólt a békekísérletről: „Az országgyűlés] szinte lealázta magát, midőn a követséget elhatározta: de ő Kossuth nem ellenzetté. Most tudjuk, hogy egyezkedni nem akarnak, most kell a nemzetnek erősnek lenni.” Majd így folytatta: „Csak együtt maradjon az országgyűlés] s intézkedjék. Van 110 000 fegyveresünk, az ország dolga most jobban áll, mint állott két hónappal ez előtt. – Egyébiránt a jövődőlétünkről (t. i. hogy meg akarunk-e az 1848-ki törvények mellett maradni, vagy ennél többet, t. i. sz[abad] köztársaságot) szót nem tévén, védelmezzük magunkat, míg lehet.”⁸⁴

Kemény Zsigmond védőirata jóval hosszabban idézi Kossuth beszédét:

Ez [ti. Windisch-Grätz válasza] – szóla – a birodalomba felolvasztást s a magyar nemzetnek az élők sorából kitörlését jelenti. Ha Ausztria – tévé hozzá – kétszázmillió státusadósság elvállalását követelné, ha azt sürgetné, miként a had, a fináncz [pénzügy], sőt a közigazgatás főbb pontjai, Bécsben centralizáltassanak; ily kérdések iránt lehetne alkudozásba bocsátkozni. De a nemzet meggyilkoltatása soha egyezkedés tárgyává nem válhatik.

Én tehát – folytatá – nem arról beszélek, jó-e, tanácsos-e ezen a téren alkudni. Hanem azt mondom: alkudni nem lehet. Ha a borjút mészárszékre viszi a mészáros, hogy leölje, s szabadkozik a kötélén, ez pedig azt mondja: ne szabadkozzál, legyen köztünk béke, de azon feltétel alatt, hogy végezzek ki: mit tesz ez? hiszen ez a legrosszabb, ami

82 KLÖM 14, 62–67, itt: 62; PAP, i. m., I, 1–11; Közlöny, 1849. jan. 16; Az 1848/49. évi népképviselői országgyűlés, szerk. BEÉR János, CSIZMADIA Andor, Bp., Akadémiai, 1954, 349–352; BEKSICS, i. m., 68.

83 BEKSICS, i. m., 68–72; HUNFALVY, i. m., 149–152; GYULAY, i. m., II, 258–259. A küldöttség jelentését közli Gróf Batthyány Lajos miniszterelnöki, hadügyi és nemzetőri iratai, vál., jegyz., előszó URBÁN Aladár, Bp., Argumentum, 1999, II, 1675–1677.

84 HUNFALVY, i. m., 150–151.

történhetik vele? – Védjük tehát magunkat, s a békealkudozásokról többé szólni sem kell, hanem csekély vélekedésem szerint azt mondani: Magyarország az önvédelem tén áll, oly igazságos téren, melynél igazságosabbat nem ismer a história; mégis kinyújtá engesztelésre karját; de azt felelték: halj meg, ha békét akarsz! Ha pedig így felelnek, nem tehetünk egyebet, mint hogy védelmezzük magunkat, mert hiszen halni lesz idő, erre még ráérünk akkor is, ha elvesztettük a nemzeti létnek harcát.⁸⁵

Némi gyanúra adhat okot, hogy sem Hunfalvy, sem az ülésen szintén jelen lévő Gyulay Lajos képviselő naplója nem említi Kossuth előbbi kijelentését. Ennek alapján úgy tűnik, Kemény a másnapi, január 13-ai nyilvános ülésen elhangzottak, s Kossuth ott mondott beszéde alapján rekonstruálta az előző napi eseményeket.

Érthető tehát, hogy az ezután történetekről azonban Hunfalvy és Kemény eltérően számol be. Kemény szerint „a nyugodtabb kedélyű emberek” szaván akarták fogni Kossuthot.

Ennélfogva kívánták: íratnék meg Deáknak, hogy a bizottság ragadjon meg a dolgok kiegyenlítésére minden mutatkozó alkalmat. Nyári pedig, mint a védelmi téren léte corollariumát, a nyilvános ülés által tisztán kimondatni és jegyzőkönyvbe tétetni követelte: hogy a képviselőház csupán a létező törvényeket védi és semmi eventualitás esetében nem fog az 1848-iki törvények megtartásánál többet kívánni.

Kossuth azonban határozottan ellenezte mind a küldöttségnek adandó újabb felhatalmazást, mind Nyári indítványát, s így az ülés „az eszmék összpontosítása nélkül” oszolt el.⁸⁶ Hunfalvy naplója nem is említi Nyári felszólalását. Szerinte, néhány kevésbé érdekes, ám kellően indulatos felszólalás (Kállay Ödön, Besze János, Irányi Dániel) után, Szunyogh[y] Rudolf intézett kérdéseket Kossuthhoz. (Ezeket és Kossuth válaszait fentebb idéztük.)⁸⁷

Némileg másképp foglalja össze az eseményeket Gyulay Lajos naplója. Szerinte

Kossuth, Nyári [Pál] különösön – Asztalos [Pál], Szunyog[hy Rudolf], Bónis [Samu], igen jól, Besze [János], Keresztes[sy Ambrus], Irányi [Dániel], Szacsvai [Imre] igen unalmasan beszéltek – bona mixta malis [rosszal vegyes jó dolgok], rosszul senki sem beszélt – együtttartatásra intett fel mindenki, és ha valaha, úgy most, bizonyára legnagyobb szükség van rá!”

Gyulay tehát nem érzékelte olyan súlyosnak a vitát, sőt, külön kiemelte, hogy „[b]eszéljenek bármit Kossuthról, Ő az, ki a veszély óráiban bátorságot, és vigasztalást tud csepegtetni az emberbe”. Kossuth Szunyoghynak adott válasza őt – ellentétben Hunfalvyval – alapvetően megnyugtatta.⁸⁸

85 BEKSICS, *i. m.*, 69.

86 *Uo.*, 70.

87 HUNFALVY, *i. m.*, 151–152.

88 GYULAY, *i. m.*, II, 258.

Kemény tudósításával egybehangzik az a beszámoló is, amelyet Jókai őrzött meg 1850-ben írott munkájában. Jókai Kossuth beszédéről csak szép általánosságokat ír; inkább az elnök szavainak hatását örököltette meg:

A karzatok dörgő éljenzéssel fogadák szavait, mik a harcot, a háborút hirdeték, harcot, háborút visszhangzott minden ajak utána. És a tömeg tengerzúgása fölött, mint a halál anyála, állott az ember a katedraban, kinek szavaiból, mint Cadmus elvetett sárkányfogából, fegyveres vitézek támadtak, kinek szavaitól a félelem helyébe vitézség, a szelídség helyébe düh és bosszú szállta meg a lelkeket.⁸⁹

Nyáry beszédéről már bővebben ír. Szerinte az a következőket kérdezte

a hadizenő tömegtől: „hogya mi célja lesz a harcnak? Meddig fog az tartani? Mi végzi be? Van-e a nemzetnek valami óhajta, valami végcélja, valami magasra épített terve, melyért vérét kiontja, házat leégeti, vagyonát fölládozza? Irtóharcot akar-e viselni, a gyűlölet harcát, halálos ellenség elleni háborút, mely csak az egyik fél, vagy tán mind a kettő végenyészetével végződik, vagy a szabadság harcát viseli-e egy nemzet törvényeiért, alkotmányáért kezdett küzdelmeit, ezen esetben mondja ki a nemzet: hogy mihelyt a törvények, az alkotmány biztosítva vannak, célját érte, s csak ezekért küzd, és semmiért ezeken túl.”

A képviselők azonban indulatosan reagáltak Nyáry felszólalására: „»Majd megmondjuk: hogyha győztünk!« – kiáltanak rá, és újra hangzott a harc és a háború.”⁹⁰

A Jókai által közölt szöveg azért is érdekes, hogy a háború felelősségét mintegy a magyar fél nyakába varrja (hiszen ekkortájt az alternatíva nem a háború és a béke, hanem az ellenállás folytatása és a megadás volt). Ugyanakkor sem ő, sem Kemény nem ad olyan szélsőséges kijelentést Nyáry szájába, mint Petőfi.

Az ellentmondás feloldhatatlannak tűnik. Ám elképzelhető, hogy Nyáry – mint az a Jókai-szövegből is következik – arra figyelmeztette a Házát, hogy a végsőkéig vitt háború Magyarország megsemmisülésével végződhet, s ez a kitétel jutott el ilyen, félig-meddig torz formában Petőfihez. Petőfi forrása lehetett Kemény Zsigmond, de lehetett akár közvetve vagy közvetlenül Nyáry is. A közvetlen információnak ellene szól a távolságtartó megfogalmazás (mint láttuk, Perczel esetében egy nemzetgyűlési képviselő tanúságára hivatkozik, a Nyáry-idézetnél viszont nincs utalás a közvetlen tájékoztatásra). A közvetett forrás szintén lehetett maga Nyáry, mégpedig éppen Jókai révén, hiszen Jókai és Nyáry között már ekkor igen szívélyes kapcsolat alakult ki – Jókai és Petőfi viszonya pedig ekkorra már nagyjából rendeződött.⁹¹

A szövegrésznek van még egy, nem érdektelen tanúsága. Petőfi a *Históriai jegyzetek*-ben háromszor említi Nyáry Pált – s mindhárom esetben egyértelműen negatív szöveg-

89 JÓKAI, i. m., 2/B, 164.

90 Uo., 165.

91 Vö. SZEKERES László, *Jókai és a debreceni békepárt*, ItK, 83(1979), 15–25.

összefüggésben. Ez azért is meglepő, mert 1848 tavaszán – például a májusi kormányválság idején – inkább együttműködés jellemezte a kapcsolatukat, s közösen vettek részt a Nép Barátját előkészítő bizottmány munkájában.⁹² Nyáry 1848 júliusában kiállt Petőfi mellett a szabadszállási választás ügyében, 1848 októberében pedig ő intézte el Petőfi honvéd századosi kinevezését.⁹³

Egyelőre nem tudunk választ adni arra, hogy mi magyarázza Petőfi idegenkedését – de miután a *Históriai jegyzetek* nem folyamatosan írott munka, az is elképzelhető, hogy a kapcsolat két „mélypontját” jelzi az 1848. márciusi és 1849. januári bejegyzés, amiből nem kell különösebb következtetést levonnunk.

A székesfehérvári királlysír

Több század óta feledve volt a hely, hová hajdan a királyokat temették Székes-Fejérvárott. 1848 vége felé megleltek a sírboltot s benne két Árpád-király csontjait. Ez, csak egy évvel is előbb, nemzeti ünnep lett volna; most, egy pár régiségkedvelő tudóst kivéve, senki sem érdekelt... a nemzet épen a királyok elleni harcát vívta. Mintha azért jöttek volna ki e holt királyok a sírból, hogy élő utódaikat lehíják magukhoz a trónról a porba.

1848. december 5-én Székesfehérvárott egy artézi kút ásása közben találtak egy márványkoporsót. A koporsóban előkerült női csontvázat már a feltárás napján megvizsgálta egy hattagú orvosi bizottság. A városi tanács a leletről azonnal tudósította az Országos Honvédelmi Bizottmányt, illetve a Nemzeti Múzeumot, sőt a sírban talált ékszereket Eischl Eduárd főjegyzővel Pestre küldte, aki ott azokat december 6-án átadta Kubinyi Ágostonnak, a Múzeum igazgatójának. December 8-án Székesfehérvárra érkezett Érdy János „múzeumőr” a Nemzeti Múzeumból. Közben tovább folyt az ásás, s december 12-én előkerült egy második koporsó is. December 13-án és 14-én még két sírt bontottak fel. A leleteket december 17-én szállították fel Pestre, a Nemzeti Múzeumba. A székesfehérvári hagyomány szerint az ásatásokat a helyszínen maga Kossuth is megtekintette, ezt azonban más forrás nem igazolja.⁹⁴ (A kutatás később III. Bélával és feleségével, Antiochiai Annával azonosította a két felnőtt személy maradványait.)

Az ásatásokról és a leletekről december 9-én jelent meg az első híradás a Kossuth Hírlapjában. A tudósítás mindjárt az önvédelmi harc kontextusába helyezte a lelet feltárását:

92 *Petőfi-adattár*, III., i. m., 108–109, 250–251.

93 URBÁN Aladár, *Petőfi Sándor honvédszázados* = Uő, *A nagy év sodrában*, i. m., 371–372; Uő, *Még egyszer Petőfi Sándor századosi kinevezéséről*, ItK, 98(1994), 72–76.

94 LAUSCHMANN Gyula, *Székesfehérvár története*, III, *A városi polgárosodás évtizedei 1801–1848, A nemzeti függetlenségi küzdelem 1848–1849*, szerk. FARKAS Gábor, Székesfehérvár, Székesfehérvár Város Levéltára, 1995, 1998 (Közlemények Székesfehérvár Város Történetéből), 247–253. Általános összefoglaló az 1848-as királlysír-leletek sorsáról: BUZINKAY Géza, *Kő se mutatja helyét: A királlysírok pusztulása*, Bp., Corvina, 1986, 42–52.

Midőn az élő királyok mindent elkövetnek, hogy maguk, és emléküik a népek előtt átkozva legyenek; a különös véletlen megnyitja a százados sírokat, hogy az élő királyok ellentétéül a honi királyok emléke megújuljon, azon királyoknak emléke, kik alatt a magyar nemzet független, és európaiag olyannak elismerve, és tisztelve volt, s a milyennek azt ön erőnkkel ismét kívánnunk kell.

A továbbiakban azonban szakszerű leírást adott az eddig történeteikről.⁹⁵ A dolognak külön pikantériát adott az a tény, hogy éppen az említett lelet előkerülésének napján érkezett meg Pestre az olmützi trónváltás híre, ti., hogy I. (V.) Ferdinánd lemondott a császári trónusról, s a helyét az ifjú I. Ferenc József foglalta el.

December 11-én a radikális Marczius Tizenötödike emlékezett meg futólag a fel-tárásról, a *Mákvirágok* című rovatban. A tudósítás nem említett érdemi konkrétumot, csupán – hasonlóan a Kossuth Hírlapjához – a korona és az ország ellentétére élezte ki az eseményt: „Fehérvárott egy régi koronát találtak a földben. Csak igaz az, hogy a bűnt a kutya is kikaparja. Annyi mindenesetre igaz, hogy a magyar föld többé nem koronának való.”⁹⁶

December 15-én ismét a Kossuth Hírlapjában jelent meg újabb beszámoló az ásatá-sokról. Ez már nélkülözött minden aktuálpolitikai célzást, egyszerű „szakmai” tudósi-tás volt a leletek alapján eddig levonható következtetésekről.⁹⁷ December 18-án immár a hivatalos Közlöny tett közzé igen terjedelmes, szintén szakmai híradást az ásatások eddigi eredményeiről.⁹⁸

December 20-án ismét a Kossuth Hírlapja foglalkozott a leletekkel. Boross Mihály megyei főjegyző cikke a nemzeti monarchia eszményét állítja szembe a Habsburg-uralommal, s végkövetkeztetése egyértelmű: a magyar nemzetnek szakítania kell a dinasztiaiával:

Szent borzadással eltelve állottam a csontváz felett, a múlt jelen és jövő összeütköz-tek agyamban. Visszaképzelm a büszke múltat, melyben a magyart fél világ uralta, szomszédai barátságát keresték, és rettegetek tőle. Előttem láttam a daliás hősokeket, kik e nemzetet naggyá emelték, s kiknek kardja villanása fényt sugárzott vissza e nemzetre

95 „Ártézi kút ásatván Fejérvárott, ott, hol monda szerint a régi híres egyház állott, egy ép sima márványkoporsóban egy egész holt tetemet, fején aranyozott finom ezüstből készült és négy görög alakzatú kiálló kereszttel ellátott koronát, arany szövétű selyem-fátyol maradványt, és ritka szépségű rubinköves aranygyűrűt, a rubinba angyalt vésve, találtak. Mindez a múzeumba küldetett, sőt mivel a felnyitott koporsó mellett még más három hasonló márványkoporsó látszik, a hatóság ezek felnyitásához a tudós Érdi János urat (Luczenbachert) hívatta meg, és így valószínűleg az Árpádok nemzetségének egy egész ága fog tetemeiben és eleven emlékezetben napvilágot látni.” „Székes-Fejérvár, dec. 5.” Kossuth Hírlapja, 1(1848), dec. 9., No. 139.

96 Marczius Tizenötödike, 1(1848), dec. 11., No. 231, 931.

97 „Székes-Fejérvár, dec. 12.” Kossuth Hírlapja, 1(1848), dec. 15., No. 144. Gyulay Lajos ugyanezen a napon jegyezte fel naplójába a lelet híré: „Lett legyen bárki az, több Ortolánt nem eszik. Koronájától meg lesz fosztva, mert azt a Múzeumba hozzák és nem marad más fejéke, mint hajának berke...” GYULAY, i. m., II, 222.

98 Szvorényi: „Székesfejérvár, decz. 13. (Nevezetes régiségek)”. Közlöny, 1(1848), dec. 18., No. 191, 901.

századok nyomán. Előttem állott a jelen rémeivel, láttam az ármányt, a galádságot, mely e dicső nemzetet megtörni, megsemmisíteni erőködik. Láttam az osztrák pokol fekete ördögeit elvonulni halálsápadtan, az irigység sárgafekete színével mázoltan. Láttam az osztrák dinasztia csontvázalakban, mint kísértő rémet, mely feljár sírjából a jó lelkek ijesztgetésére. Egy csonthalom volt a habsburgi ház minden dicsősége, melyen a vén bűn mohákat természetett, és a múlt idők szele hajmeresztő dolgokat susogott. [...]

Miként ne is származtak volna ily gondolatok agyamban? Midőn egyfelől a Habsburgok koronája porba hull, másfelől az elhunyt királyok koronái a porból kelnek ki; egyfelől a megaggott bűn sírt és a roskadozó osztrák koronának; másfelől az ifjúdó nemzet régi koronái felemelkednek sírjukból; egyfelől kiesik a királyi pálca a nyomorék király kezéből, és lehull koronája; másfelől feltámad az elásott magyar korona és bot. Rettentések valának a Habsburgok bűnei, miként nézhetné Isten boszúlatlan, midőn a holtak megmozdúlnak sírjukban, és a hamvak nem nyughatnak a gázság miatt.

Fel tehát nép, fel nemzetem! Isten újja látszik a történetekben, mely életcsatára int.

Mind a két korona, mely a királyi koponyákon találtatott, kettő [ketté] repedt; meg kell szakadni a viszonynak, mely a magyar koronát, a Habsburg-ház vizenyős koponyáihoz csatolta.

Fel nép, fel nemzetem! Elhunyt királyaid nem alhattak békén, felverte álmaikat, földönfutókká tett utódaik jaja. Kikeltek sírjukból, hogy bosszúra intsenek elnyomóid ellen, azon galád faj ellen, melynek koronád adád, hogy viselje azt dicsőséggel, és viselte gyalázzal; melynek hűséggel adóztál, és nyomorral fizetett; melynek midőn kezét csókolni meghajoltál, hátadra nyeret rakott.

Fel nép, fel nemzetem! Neked nagyra kell lenni, mint nagy valál egykor, midőn azok viselték koronádat, kiket most sírjukból riaszt fel az átok szava. Neked nem szabad elveszned akkor, midőn hőseid feltámadnak.

Fel nép, fel nemzetem! Neked szép jövőd van megírva az élet könyvében, rajtad áll, hogy a gázság egy vonással ki ne törölje neved lapjairól.

Fel nép, fel nemzetem! A gyűrűk, melyek a csontvázak ujjain ragyognak, jegygyűrűk, melyekkel egy új alkotmányt jegyzend el a végzés. Rajtad áll, vérmenyekző legyen-e, vagy örömlakoma az összeköttetés hajnala. Rajtad áll, hogy minél előbb boldog menyasszony légy, s homlokodon győzelmi koszorú zöldüljön, s arcodon ez új alkotmány, mint völgényed csókja, égjen.

Fel nép, fel nemzetem! A sírok megnyílnak. Rajtad áll, hogy ellenségeid csontjait, vagy ön nemzeti léted takarják el a penészes sírok hantjai.⁹⁹

December 21-én jelent meg a Pesti Hírlap tudósítása, amelynek szerzője feltette a kérdést: „Nem ujjszótadás-e ez a jövőre, hogy éppen most találják meg elhunyt királyunk hamvait, midőn a Habsburgok koronája ingadozik?” (A lapnak ugyanebben a számában jelent meg Petőfitől a *Csatadal*.)¹⁰⁰

99 Boross Mihály: „Sz. Fehérvár, decz. 12.” Kossuth Hírlapja, 1(1848), dec. 20., No. 148. Érdekes, hogy Boross emlékiratában egyáltalán nem említi a sírok megtalálását. Boross Mihály, *Élményeim 1848–1861*, Székesfehérvár, Székesfehérvár Városi Könyvtára, 1881, I. füzet.

100 Pesti Hírlap, 8(1848), dec. 21.

December 24-én az Életképek tudósított, a Marczius Tizenötödike és a Pest Hirlap szellemében: „Éppen akkor, midőn a koronára semmi szükségünk, ad a sors s az Isten koronákat egész bőségben!” (A Életképeknek ez a száma közölte a *Csatadalt*).¹⁰¹

Végezetül a költőtárs Garay János is tudósította Petőfit 1848. december 25-én:

Holnaputánra tudóstársilag vagyunk meghíva a Múzeumba a sz. fehérvári ősemlék meg-nézésére. Engem, ki őseink nagy kora iránt annyi kegyelettel viseltetem, előre örömmel tölt el, hogy egy Árpád-királyt ha csak csontvázban is, látandok; nem tán azért, mert király, hanem mert oly korból való magyar, melyben e nemzet szabad, független és nagy volt. Bár csontaiból oly miazma terjedne elkorcsosult levegőnkbe, mely mindnyájunkat szabadsági lázba ejtene!

Láthatjuk, Garay nem antimonarchikus szellemben, hanem a nemzeti királyság eszményének híveként nyilatkozott – ellentétben Petőfivel, aki a monarchia bukásának előjelét látta a történetekben.¹⁰² Nem tudni, hogy Petőfi mikor kapta meg a levelet, miután azonban ekkortájt Pest és Debrecen között 4–5 napig tarthatott a posta járása, legkésőbb december 30-án a költő kezében lehetett.¹⁰³

Mindez azért érdekes, mert mint láttuk, a mértékadó orgánusok, illetve a Petőfi költeményeinek rendszeresen helyt adó Életképek egyaránt tudósítottak a történetekről – azaz a költő több forrásból is olvashatott a Székesfehérvárott feltárt királysírokról. Ugyanakkor a Debrecenben megjelenő, s viszonylag jó tudósítói hálózattal rendelkező Alföldi Hirlap nem adott hírt a leletről, holott amúgy meglehetősen gyakran közölte a fővárosi lapok, azon belül a Közlöny, a Kossuth Hirlapja, a Marczius Tizenötödike és a Nemzeti rövidített híradásait.¹⁰⁴

Bár a kommentárok szinte minden lehetséges értelmezést tartalmaztak, Petőfi a maga részéről a monarchikus állam- és kormányforma egészére mondott nemet – akár csak költői életművében. Ellentétben Boross Mihállyal vagy Garayval, számára nincs „jó” királyság – a „nemzeti” királyság is csak királyság, ami eleve nem lehet „jó” – éppen azért, mert királyság.¹⁰⁵

101 Életképek, 1848. dec. 24., No. 26, 828.

102 Garay János – Petőfi, Pest, 1848. dec. 25. = PSÖM 7, 190–191, itt: 191.

103 Megjegyzendő, hogy a leletek szakszerű feldolgozására már 1849-ben megtörtént az első kísérlet. Pauer János füzetkéje Székesfehérvárott jelent meg: PAUER János, *A' Székesfehérvárott fölfedezett királyi sírboltról (Képekkel)*, Székesfehérvárott, Nyomatott özvegy Számmér Pálné betűivel, 1849.

104 A Debreczen-Nagyváradai Értesítőnél ezt nem tudtam ellenőrizni, mert az OSZK, ill. a többi közgyűjtemény 1848–1849-ből csak néhány számot őriz, de ezek között nincsenek 1848. decemberi számok.

105 Lásd még MARTINKÓ, *i. m.*, 477–478.